

Хтось загуркотів у двері.

— Напевно, прийшов? — вимовив Рейкін, підвівся, копив списані клаптики й поклав у кишеню. Знову гуркіт. Одчинив. Прямо проти нього стояло кілька червоноармійців. Він чогось здригнувся. Серце почуло небезпеку й важко загупало об груди.

— Як ваше прізвище? — запитала його, дивлячися під лоба, людина в пошарпаній козушині.

Він здригнувся ще більше. — Ви, напевно, помилково сюди зайшли? Я комбат Н-ського полку, і прізвище моє — Рейкін!

— Так. Будь ласка... покажіть нам свої речі!

— Це що? — білими губами майже простогнав Рейкін. — Трус?

— Так!

Він стояв і дивився, як трусили його речі, як людина в обідраній козушині намагалася прочитати написане на клаптиках паперу, а в голові проносилося йому: „такі дні лише для блискучих перемог!“

БОБ ЕЛЛІС

ХАРКОВУ

РЕВОЛЮЦІЙНЕ ПРИВІТАННЯ
ОД ПРОЛЕТАРЯ - АНГЛІЙЦЯ

I

Харків!

Кипучий центре Радянської України,
піднесений,
обнятий полум'ям,
Спраглий, сповитий у хмуре сяйво зими,
ти, що невпинно
твориш нове життя —
привіт тобі,
пролетарський привіт!

З Англії, обмеженої межами,
Знесиленої, гнилої,
стиснутої в жахливому кулаці
громадського атакізму,—
Я вітаю тебе!

Ти — могутній велетень,
повний життя й надії,
радісний і суворий,
ти продираєшся
крізь перепони великі,
дичавину розчиняєш культурою,
привіт, привіт,
твій зростаючий силі!

Ні гори старих забобонів,
Ні хвилі ворожих навал,
Ні підступи чорних сил,
Ні попівські слова,
Ні брехні,
Ні ненависть капіталізму,
сьогодні тобі не страшні.
Ні:

Пізно!

По всьому світі падає
світ старий —
вже видко, вже чути, вже знати.
Падає,
поглинутий
неминучою тьмою,
гниє у затінку,
твого переможного сонця!

Вперед, вперед, Україно!
множ свою міць!

хемією,
науковою впертістю,
кристалізуй
З вугілля й зерна
зброю собі —
для великих боїв
У слухний час.

І я

І інші пролетарі,
Мільйони таких, як і ти, одважних,
таких, як і ти, досвідчених
Прийдемо
тобі на підмогу.

II

Будуй, піднося!
Колективізуйся,
Здійснюй п'ятирічку,
Готуй основу
для перемоги, —
в чотири замість п'яти —
соціалізму!

Найкращі мої побажання тобі —
розвивайся, Харків!
Моя мужність, перо мое
будуть
кувати незалежну волю
до боротьби —
перемоги.

Тоді і в Англії теж
ми розпочнем будову
темпом
дужим
ревучим

як Шевченкове слово —

Ми збудуємо фортецю
світу, звільненого
дружнім зусиллям
мас!

До побачення!

Може зовсім не надовго,
а тим часом
вперед!

Вперед!

Мчи, Україно!

А тиvedi її,

Харків,

Веди!

ПЕРЕКЛАВ В. МИСИК

С. МАНДРІВНИ

БЕЗ КОМАНДУВАННЯ

ОПОВІДАННЯ БРИГАДИРА - КОЛГОСПНИКА

Дарунок друзіві — Є. Я. Лев

— Було це діло так:

Заволоділи артілью нашою глитаї. Як, питаєте? Дуже просто. Але й хитро. В колгоспі нашому жадного глитая не було, зате були глитайнята. От хоча б той Мацалига, що кричав усе тоді, коли у нас машинотракторну станцію організували:

— Не хочемо трактора! Нашо нам трактор? Самим в ярмо лізти, борги робити? Не хочемо! А як хоче держава допомогти селу машиною, хай збудує на цім майдані гамазею таку, де машину становляти. Хай поставить машини там, трактори всякі, щоб усі користувалися. Хазяїни, кому треба, прийде, того трактора найме, гроші заплатить, воно йому землю обробить і квит. Ні ти мені нічого, ні я тобі нічого.

— Це Стьопка?

— Це той, що за розтрату в бупрі сидів?

Гурт слухачів щільніше обгорнув рудовусого оповідача років під 40. Це був бригадир-колгоспник, що його бригада вславилася ударництвом на всю округу. Він скористувався з хвилинної перерви, припалив потухлого було недопалка й вів далі розмову.

— Еге ж, він. То дарма, що в самого нічого не було, проте політику завжди гнув не бідняцьку. Все більше коло заможніших крутився, там, бач, перепало йому дещо. А в нашого брата — незаможника, що дістанеш?.. Да... Розумне, стерво, було, звідки тільки той розум брався?

— Мабуть із горниці глитая Хуторного разом із чаркою та вареником до нього і розум потрапляв, — зауважив колгоспник в сірій свитці наопашки.

— Не інакше. Кажуть же, що ще за старих часів у місті його бачили, як він там людей шахрав. У карти, що ото чорне виграє, а червоне програє зветься... Відколи повернувся на село, з незаможниками мало коли й побачиш, хто що робить, а він більше під монополькою сидить. Теревені, сучий син, вмів добре плести, дехто з охотою слухав і чарчиною частував.

— Коли почалася ото суцільна, прийняли до колгоспу і Мацалигу. Все ж, мовляв, свій брат — бідняк. Членом правління зробили, цілою громадою вшанували, а воно, падло, накапостило гірше за глитая.

Недопалок зашкварчав, обсмалюючи руді вуса й бороду оповідача. Припечені пальці чи то від вогню, чи то від спогаду про капость, заподіяну Мацалигою, із злістю кинули недопалок на землю.

Заінтриговані розповіддю слухачі сиділи або напівлежали, підперши голови руками, й уважно слухали.

— За суцільною і сівба підійшла. Роботи сила: плян складати, насіння добувати, реманент лагодити. А тут

ще глитаї завовтузились, насіння хто й зна куди поховали. Один був на цвинтарі в могилу своєї дружини 6 чувалів, пудів на 30, закопав. Знайшли, викопали, забрали і засіяли. Свое до зернини мобілізували, а такі без державної допомоги не обійшлось. Бо воно ж таки із 42 господарств артїлі лише 12 середняків. Решта — сама біднота... А тут, як на гріх, наш голова захворів. Що його робити? Кожна зайва людина на степу потрібна, збори скликати ніколи... Призначили тимчасово заступником голови Мацалигу. Спочатку нібито й нічого. Сівба, бригади, змагання — всіх захопило. Наш брат до землі жадібний. Відмовились глитаї землю сіяти, залякати думали, та нічого, бач, не вийшло, колгосп на себе взяв. Засіяли. Тільки в роботі Мацалигу ми дуже мало бачили. Він усе більше тачанкою то в район, то з району, то ще десь пропадав. Звісно, голова! Справи!

— А хто керував? — не втерпіла свитка наопашку.

— Хе. Хто? Був у нас такий, середняк один, Качуром Іваном звався, лановодством орудував. На ньому і виїхала артіль. Плян склав, насіння підготував, бригади по дільницях розподілив — добрячий лановод був, хазяїновитий. Все майно своє до артїлі передав. Найкращі коні мав — і ті здав. Сам працював, рук не покладаючи. Кажуть, син з Червоної армії на нього дуже впливав.

До гурту наблизилось ще чоловіка з п'ять нових слухачів. Оповідач скрутив нову цигарку, запалив і плів далі мереживо оповідання.

— Еге, так на чому я зупинився?.. Ага, на Качурові. Добрий, кажу, лановод був, на степу розумівся краще, ніж агроном. А воно, самі знаєте, в колгоспі лановод все одно, що на фабриці інженер або майстер. Всьому виробництву лад мусить дати; де який шмат землі лежить, де що можна, а що не можна сіяти,

швозмін пильнувати, знати коли, що й де вбирати, кого куди послати... Все лановод мусить знати. Поганий лановод — погане господарство. От хоч би, прикладом, артіль „Зорю“ взяти. Убирали дальній ячмінь, а чистосортну пшеницю цілий масив на сто гектарів занехаяли. Бо, кажуть, встигнемо з козами на торг. Мовляв, під самим носом той масив, від села близько. Ячмінь убрали, а там яра встигла. Кинулись брати — людей не вистачає. Засмикались. Так і загинула чистосортна „Українка“. А все лановод винуватий. Ячмінь рятував, а пшеницю занапастив. Врятував сто — загубив тисячу. Наш цього нізащо не допустився б.

Нова затяжка цигарки піддала бадьорости оповідачеві.

— Обсіялись — краще не треба. Більшовицьку сівбу провели, стали більшовицького врожаю дожидати. Спочатку робота всіх захоплювала, то мало про що й базикали, а коли повернулися з поля, у всіх язика розперезалися. Все трудовень з уст не сходить. Інша лиха личина вилка з дороги не прибере без того, щоб не спитати:

— А чи запишуть мені за це трудовень? А скільки той трудовень коштує?

— А що воно за штука той трудовень?

— Паличка, — кажуть правлінці, — скільки паличок — стільки трудовнів.

— А карбованців скільки?

— Хто й зна! — Тут робота лановода скінчилася. Тут уже голова мусить працювати і лад давати. Та де там! Мацалигу не впізнати. Підібрав таких, як сам, чоловіка з три і бенкетує мало не щодня. З того й почалось. Закрутилось усе так, що скрізь тільки курява пішла. Народ носа похнюпив. Коні тижнями не прибирані, цілий день не годовані, не наповані. Одного

98 разу хтось із глитаїв поодв'язував уночі коні та й пороганяв по селу. Довелося потім цілий день переймати, а люди скрізь сміються — бач, догосподарювалися!

Дисципліна нікудишня, кожний так і дивиться, щоб собі побільше урвати. Бо одержиш там що, чи ні за той трудовень, а поки не гав, Хомко. Заходився був Качур господарство всередині артілі впорядковувати, так завгоспу, теж з Мацалигиної компанії, там і визвірився на нього.

— Ти що — каже — не в своє діло лізеш?

— Як не в своє, адже коні мої?

— Дзуськи! Були твої, а тепер наші.

А воно й то правду сказати, ганяли Качурові коні куди слід і не слід, то були коні — на весь куток славилися, а то самі шкіра та кістки лишилися, з ніг почали падати. А що вже грязюки на них, так і глянути страшно. Конюхи аби день до вечора. Трудовень та бельник записав, то вони й подались додому, лишивши все на призволяще, а самі не туди, що за той трудовень більше напаскудили, ніж наробили. Та хто ж йому лад дасть? Мацалигина компанія добралась до артільного добра, мов кози до сіна, і почали тринькати — твоє — моє, а моє — богове. Бога немає, отож і моє у мене лишається. Немов і безвірники, а справді шахраї. Дійшло того, що рівняти всіх почали. Сало в кого є — нарівно, кури — теж нарівно. Спочатку реманент усупільнили, а то вже й до прискринька добиратись почали... Дивились, дивились на це діло колгоспники, бий тебе лиха година, думають, як отак працювати на чорта пухлого, то хай йому грець. Проте, помовчували, боялись, бо Мацалига був на одного так цитьнув, що той аж присів, сердега.

— Що, — каже, — на Соловки захотів?

Почали тоді виходити з колгоспу. І загрозам не вдержав. Качур, і ще дехто почали були умовляти,

так ніхто й слухати не хотів, а Мацалига ще заохочує :

— Катись, каже, ковбаскою, ніхто вас не держить.

Самого Качура Мацалигина компанія з п'яних очей мало не побила. Добре, хлопці не дали. А то все чіпляються та кажуть :

— Що, шкура, медалю заслужити хочеш, в голови лізеш? Все одно не виберемо.

Тюхтіїв підкрутити нікому, а тих, що артільне добро пильнували, Мацалигина компанія поїдом стала їсти. Ніде проходу не дає. Потягли з колгоспу додому. Із 42 в артілі тільки 8 лишилось. Мацалига головує, два побратими господарством та скарбницею орудують, дві вдови та інвалід коло них лишилися, все одно йти нікуди. Їм мацалигинці що дадуть, те й добре. Майно,— що колгоспники по хатах назад розтягли, те й врятували, решту Мацалига з компанією до ручки добили. Поділили майно, та не заспокоїлись. Кинулись до землі, до засівів та й зашкребли п'ятернею в потилиці. Майже увесь засів у Мацалигиній артілі лишився. Спочатку були нам нічого й давати не хотіли, та сільрада примусила. Відрізали нам, що за законом покладено, а решту — не чіпай! Та як його не чіпатимеш, коли нам на господарство по одній, найбільш півтори десятини відрізали, а їм десятин по тридцять на брата припало. Всяка там земля була: державним насінням засіяна, глитайська котора, неподільна, ото ж, виходить, крім колгоспу, на неї ніхто права не мав. Закон такий. Та хіба ж воно може бути, щоб за радянської влади та закони проти бідноти були, міркуємо собі. І самі собі ж відповідаємо — ні, не може. Так як же воно так?

— Колгосп, — кажуть сільрадчики, — влада за колгосп, нічого не зробиш. Ви хоч і біднота, а проте, — індивідуальники, а колгосп — то вище за бідноту. Он що!

100 — Ні, думаємо, тут щось не так. Якби його повернути, щоб не на Мацалигине з глитаями, а на наше вийшло? І хто б його отак повернув? Самі цього й не знаємо. Закрутились мужики, круть-верть — нічого не виходить. А Мацалига, коли і хто б до нього не звернувся, все відповідає:

— Почекайте кінця господарського року, а там і розрахуємось.

— Добре чекати від добрих людей, а то ж від Мацалиги! Ми й до сільради, і до райвиконкому, і до партосередку. Так і так, мов, поділіть нас. Куди там! нічого не виходить. Самі, кажуть, виходили, на себе й нарікайте. Дішла справа й до округи. Прислали уповноваженого. Молодий, гарячий! Спочатку був за Мацалигу взявся, як почав гримати на нього, понакручували, каже. А той у відповідь йому наші заяви тиче, мовляв, ми ні при чому, самі порозходились, а ми от, біднота сама, залишились. Той і повірив. Звісно, чужий чоловік.

— Ну, господарюйте собі, каже. Та й за нас узявся. Ви й такі й сякі праволомники! глитайські оборонці! колгоспи ламаєте, вас би в буцигарню! Такого холоду нагнав, гірше ніж на окружному суді за старого режиму. Нагримав і рота не дав нікому відкрити. Сів і поїхав. Лишилися знову наші ні з чим.

Згодом і другий уповноважений приїздить. Цей був чолов'яга трохи поважніший, в окулярах навіть, говорив тихо, не квапився. Тільки і з нього нічого путнього не було. Пішов він до Мацалиги та й почав того умовляти, чого сваритесь? Чи не можна так, щоб тихо, мирно, по-хорошому? Мацалига все слухав, головою похитував, а потім і каже:

— Та хіба ж з ними, — цебто, з нами, — щось зобиш? От ви сядьте на моє місце і спробуйте керувати цим народом.

Той назад.— Та я хіба що, каже. Я ж тільки так... Треба, значить, щоб з'ясувати, загітувати, значить.

— Еге ж,— відповідає Мацалига,— з'ясовували і агітували.

— Ну, то й робіть, як самі знаєте. Вам видніше. Чимки дивіться, колгоспа не розвалюйте.

— Не розвалимо!— посміхається Мацалига.

Потім і цей уповноважений поїхав. Відзначив, що у Вишневому колгосп не розпався, та й по всьому.

Тут уже й жнива от-от надійдуть, а мужики ходять, мов неприкаяні. Жінки, так ті завзятіші,— візьмемо,— кажуть,— рогаці, та добре відчухраємо Мацалигу з його компанією, а засів таки заберемо.

— Ідіть ви під три чорти з вашими рогаками,— лаються мужики.— Ви накапостите, а нас до права притягатимуть.

Не дозволяли бабам того робити, але й самі непевні були, як його із скрути вилізти. Тут понад 30 господарств по півтори десятини засіву мають. А там п'ять гайдаків по тридцять, мов пани, посіли. Інваліда та вдів старих, звичайно, не рахували. То люди були такі, що їх кожен міг скривдити. За себе ні постояти, ні сказати не могли. Що дадуть їм, і за те спасибі.

Як же, думаємо, вони той хліб вбиратимуть? Хто каже, що тракторівня трактора їм пришле із снопо-в'язалками, а то, мо, й цілого комбайна. Тільки стали ми помічати, що Мацалига до глитая Хуторного унапився. Особливо вечорами.

— От того, що на хуторі „Січ“ живе?

— Він самий,— потвердив оповідач.

Він знову припалив цигарку. Слухачі перестали лунати насіння й почали зручніше вмошуватись, щоб краще чути.

— Погана справа, з глитаями зв'язавс Воно й раніше він на той хутір їздив, та все якось не звертали уваги. 101

102 Тепер видніше стало. Тільки дивимось, щось ніби втратили... Став Мацалига декого з колгоспників підговорювати, щоб хліб разом збирати.

— А на яких умовах? — питаємо.

— Що ж, — каже, — ми вас не обділимо. Крийте третью частину — вам сніп, нам два.

Ахнули селяни. Оце, кажуть, здорово! З нашої землі з нашої праці і от такої... Оце так придумав! І почали його на всі боки лаяти. Лаяли, лаяли, а проте, дехто став і погоджуватись. Чи не краще б ото припинити це безглуздя, бо поки щось виспориш, то й це загубиш. А тут все таки хоч щось та дістанеш.

— Ну що ж, — питає Мацалига, — погоджуєтесь? Ми якщо той, то й набавити декому можемо. Навіть з половини дамо. Тільки так, щоб зібрати, змолотити і нам готове зерно на двір звезти.

Зовсім почманіли селяни. Це ж ясна справа: нічого не робивши і стільки хліба матимуть — тисячі пудів! А за що... їм аби хліб забрати, продати, а там і колгосп побіку, шукай винуватого! Але де б він той хліб опинився... звісно... їм гроші на пропій, а Хуторному хліб для спекуляції.

— Ти, дивись!.. — неспокійно зайорзали довкола слухачі.

— Став дехто з селян навіть реманент лагодити, щоб по хліб їхати, а дехто з-під сволюка повітки люшину чи костура якогось там наготував, збирались були розрахуватися з компанією, коли жнива почнуться.

Хто й зна, чим би ця справа скінчилася, чия б узяла. Тільки аж гульк заїхав у наше село автомобілем Марс Хорол. Добрий чоловіча, старий партієць, робітник. Він восени у нас колгосп організовував. Як довідався про справу, відіслав автомобіля далі, а сам у нас лишився.

— Ви, хлопці, — каже до всіх, — гайда по району, а як назад, за мною заїдете. Я ж тим часом дещо пороблю тут.

Заїхав та й став на квартиру у Качура Івана, лановода нашого. Як довідались ми, що Хорол приїхав, повна хата в Качура набилася. Усі з скаргами. Тільки ж Іван уже встиг нас попередити. Розказав Хоролові, як воно й що. Розповів не так, як у канцелярії, а немов би на сповіді... Так, позбиралися ми ото, і не кликав нас ніхто, а самі поприходили. Слухав, слухав наш хлопціт Марко Хорол, а потім і каже:

— Нічого, хлопці, з цього не вийде. Треба вам колгосп організувати!

— Як, знову!—заlementували наші. Та хай воно зривалось, щоб ото знову ж на чорта лисого працювати!

— Ви,—каже Марко,—не гарячіться. Вас на налигачі до колгоспу ніхто не тягтиме, а тільки ж, щоб той хліб убрати і право на нього мати, інакше, як у колгоспі, не можна.

Воно, звісно, думаємо, хто проти, ми всі за. Алеж у Мацалигинську артіль ніхто не піде. Так і відказали йому.

— Це інша річ,—відповідає Хорол.—Ви кажіть, годні організувати знову свій колгосп?

А в самого тільки бісики в очах стрибають. Щось, видно, добре надумав. Іван Качур першим погодився і став інших уламувати. Уламали таки.

— Ну, якщо так, то й пишіть зараз протокола,—запропонував Хорол.

Написали, порозисувались, правління обрали, головою Качура настановили, все як слід. Марко того протокола взяв, учетверо зібгав, у портфель поклав і каже:

— А тепер давайте другу постанову про те, щоб об'єднатися з артіллю Мацалиги.

Всі мало не знепритомніли. Вухам і очам не вірять, щоб Марко Хорол і отаке пропонував! Та ні, то він

104 жартома. Ще ж тількишо сам пропонував не йти до Мацалиги, а організувати окрему артіль, а тепер не тобі, об'єднуйся. Добрі жарти!

Але де там до біса ці жарти. Знали Хорола, що слів на вітер не кидає, тільки як же воно так, ніхто й розуму не добре.

— Ні, не погоджуємось. Що ж це ви з нас, кажемо глузуєте? То окремо, а тепер до нього.

— Ну, як собі хочете. Глузувати з вас не збираюся,— всі так і почервоніли від того, що таку прикристь доброму товаришеві зробили,— а від того, що казав, не відмовляюся. Адже я ж вам не радив подинці до Мацалиги ходити, а цілим колгоспом ви інакше розмовлятимете.

Годин із дві сперечалися. Надворі вже й світати почало. Наші голови оливом поналивані... Дивлюсь на обличчя Хоролове, нічого, так собі обличчя, як і в усіх: круглолице, засмагле, вітром обвіяне, з глибокими очима під високим чолом. Дивився, так, дивився на нього, і немов мені хто розуму прибавив. Зрозумів думку його, він все щось на думці мав, та не все казав, а як відчув я оце, одразу на його бік став... та тільки теж мовчу. А наші хлопці, самі знаєте, які, аби одного прорвало, а там і всі потягнуться. Пристали ми й на цю пропозицію. Цілу ніч договорювалися.

— Ну, тепер,— каже Марко,— треба зареєструвати цей протокол і статут та через сільраду скликати об'єднані збори.

Як довідались про це мацалигинці, аж з лиця спали. Сам Мацалига на „Січ“ до Хуторного подався. Повернувшись звідти та й каже своїм:

— Не дреф, братця. Поїде Хорол, все по-старому буде. Вживемо!

Почали готуватися й ми до об'єднаних зборів нашої артілі з Мацалигиною. Над вечір зібралися. Воно й

сидіти довго не доводилося. Наші три десятки з половиною як на голках сидять, не діждуться, а тих чоловіка теж одразу поприходили. Мацалига все коло Хорола крутиться, той його про артіль розпитує, Мацалига відповідає. Так ніби все нічого... Однак треба збори починати. Марк Хорол, як представник вищої влади, заходивсь порядкувати. Відкрив збори, обрали президію, двоє наших, один з Мацалигиних.

— Який порядок денний? — питає наш голова.

— Та який же, відповідаємо, всім звісно — про злиття двох колгоспів, щоб хліб разом вбирати.

— Є ще які питання?

А Качур між іншим і каже — ще можна поточні справи додати. Подивився я на Хорола, а він від цієї пропозиції ледве помітно, краєчками губ, посміхнувся, ну ж, думаю собі, щось буде.

Зробив Марк Хорол коротеньку доповідь, розказав про колективізацію, про статтю тов. Сталіна, про перекручування і запропонував, щоб виправити ті болячки, що були в колгоспі, та й знову до спільної роботи стати. Пропозицію про об'єднання одноголосно ухвалили. Мацалига хотів був, щоб кожного окремо приймати, персонально, значить, та Хорол йому гонору трохи збив.

— Ви — каже — товаришу, з колгоспом справу маєте, а не з окремими особами.

Той і принишк. Стала справа, як бути з правлінням, треба ж обрати об'єднане, бо в нас своє, у них своє. Отож, коли проголосували про об'єднання і поставили питання про правління, наш лановод Качур Іван і каже:

— Треба заслухати звіти обох правлінь і обрати одне.

— Вірно! — кажуть збори.

Почав робити доповідь Качур. Та що ж її робити, коли правління цієї ночі обрано. Прослухали ту куцу 105

106 доповідь, дійшла черга до Мацалиги, а він й закрутивсь.

— Я, каже, не готовий. Треба справи переглянути, може відкладемо?

— Що ж, — відповідає Марк Хорол, — воля народу... а тільки як один склав, то і вам треба складати...

Як не крутивсь Мацалига, нічого не вийшло. Довелося таки відповідати. Як засипали його запитаннями, матінко моя! Вже й ніч надворі, а наші все запитують. Все згадалося. І коні, і кури, і гроші, і трудодні: як одним приписували, а другим недописували, і оте, що їздить на „Січ“ до Хуторного, і багато чого іншого.

— Я, — відповідає, — у своїх справах їжджу.

Знаємо, які то свої справи. Тут вже і Хорол, що досі мовчав, почав пропозиції вносити. Першою: визнати доповідь незадовільною — погодились. Друга: призначити ревізійну комісію для ревізії всіх справ — затвердили. Третя: не обирати до правління жадного мацалигинця за їх пияцтво — так і вийшло.

Як стали правління обирати, вони і від себе кандидатури виставили: Мацалигу та скарбника Холодія. Тільки де вже там... правильно розрахував Хорол, їх п'ять, нас тридцять з гаком. Жадної руки за них не піднеслося. А дехто все на вухо шепоче один одному.

— Дарма, що не обрали. Вони ще себе покажуть!

— Хай кажуть.

Обрали правління. Голова зборів питає.

— А чи є ще які питання?

— Є, — каже Хорол з місця.

— Ну, то давайте.

Підвівся Марк Хорол, щоб усі чули, і почав:

— Вношу пропозицію, щоб Мацалигу, скарбника, завгоспа та ще двох, що допустилися до руйнації артілі, за підозрілі зв'язки з глитайнею, за пияцтво...

почав і почав вичитувати, а потім одразу як чесоне — виключити зараз із членів артілі, а ревізійна комісія потім скаже, що з ними далі робити.

Спершу збори тільки роти роззявили. На якусь мить зробилось тихо, мов перед бурею, а потім одразу як вірвались, як заплескали в долоні, як загомоніли:

— Вірно!

— Правильно!

— Геть з наших лав!

А старий партизан, незаможник Левада, як гаркне на всю пельку.

— Хай живе радянська влада, комуністична партія і тов. Марко!!

Всіх немов розірвало. Як ревнули ура, то аж горобці сонні з - під стріхи на землю попадали! Ото було удорово, і голосувати не довелося. Всі за! Шпана Мацалигинська тихше води стала...

Напружені досі обличчя слухачів засяяли щирим сміхом.

— Поїхав Хорол, лишив наказа голові сільради простежити за роботою ревізійної комісії. А воно і без того можна було б обійтись, самі добре стежили. Як почали ревізію, багато дечого в артілі не долічили, з того, що держава дала. Дещо в дворі Хуторного познаходили. Запакували Мацалигу з його компанією до бупру, ішови та інвалід з нами в колгоспі лишилися... А через якийсь день усі, як один, у степ вирушили. Наш голова, лановод колишній, так хлопців порозставляв по бригадах, що тільки один одному жару піддають. Жнива так і горіли під руками. Все до стебла прибрали. Вчасно і хлібозаготівлю виконали і обсіялися з озиминою. А оце тепер і вас на буксир брати приїхали...

Оповідач замовк. Осіннє сонце останнім промінням ogrівало землю й освітлювало чепурно вбраний будинок колгоспника. Сьогодні Тернівці приймали в себе

108 бригаду Вишнівців, що брала їх на буксир, як відсталіх у сівбі та хлібозаготівлі. Оповідач був з Вишнівки. Всі потроху підводились, розпрямляли потерпілі руки, ноги.

На ганок будинку колективіста вийшов завідувач. Він звернувся до присутніх:

— Заходьте, товариші, та будемо починати разом із гостями жовтневий вечір спогадів і передачі досвіду.

Хтось із гурту кинув жартома:

— Він уже скінчився.

Харків — Миколаїв. X/XI 1930 р.

Л. АВІ

ЛІТЕРАТУРНО-ПОЛІТИЧНА ПЛЯТФОРМА МІЖНАРОДНЬОГО БЮРА РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Товариші, дозвольте мені почати мою доповідь з передачі нашій другій світовій конференції палкого братнього привітання від Російської Асоціації Пролетарських Письменників. (Оплески).

Темою моєї доповіді є обґрунтування платформи міжнародного бюро пролетарської і революційної літератури. Відповідно до цього, я мушу зупинитися на питаннях, зв'язаних з загальною кризою капіталізму, на питаннях, зв'язаних з деякими рисами кризи буржуазної культури, на питанні про те, де ж вихід із цієї кризи, на питанні про завдання розгортання пролетарської культурної революції, на завданнях пролетарської літератури, що впливають із Ленінського вчення, і на тих організаційних питаннях, що стоять тепер перед нашим рухом.

25% і 25%! 25% скорочення за рік капіталістичного виробництва у всьому світі і 25% збільшення за рік виробництва соціалістичного в нашій країні, і 40%.

¹ Доповідь на Другій Світовій Конференції Революційної Літератури в Харкові 12 листопада 1930 р. З технічних причин подаємо стенограму доповіді в дещо скороченому і непрямому від автора вигляді. Ред.

збільшення за один рік у важкій промисловості в нашій країні! (Оплески).

Товариші, це не випадкове зіставлення цифр. 25% зменшення є не просто наслідок кризи, так само як 25% збільшення не просто наслідок вдалого року. Це цифра, що показує, як відбувається змагання двох систем.

Це цифра, з якої видно, як ми за низького рівня виробничих сил у країні показуємо в цій країні нечувані темпи, показуємо, які величезні можливості криються в соціалістичнім способі господарювання. І оця от цифра, показуючи можливості соціалістичного виробництва, викриває сучасний капіталізм, як таку систему виробничих відносин, що душить, пригнічує й підрізує можливості справжнього розвитку виробничих сил.

Ніколи ще Ленінське вчення про імперіялізм, як про добу кризи й загнивання капіталізму, так яскраво, наочно й виразно не потверджувалося фактами, як оце тепер. Ми бачимо, як у нашій країні поширюється засівну площу, а тим часом у ПАСШ відбувається кампанія за зменшення розмірів засівної площі на 20—25%. А тим часом у Бразилії цього року викинули в море 2 мільйони мішків кави, щоб збільшити ціни, а в Єгипті видано декрета про зменшення здобутку бавовни на 30%, при тім районам, що цього не послухаються, відмовляються дати зрошування. А в Австралії є нині постанова уряду знищити 1 мільйон овець, щоб збільшити ціни на м'ясо й на шерсть.

Якщо ви візьмете виробниче завантаження промисловости, ви побачите, що в Америці металургійну промисловість завантажено на 50% виробничих можливостей, що в Німеччині працює половина доменних печей тощо.

Але ми знаємо, що головна виробнича сила це робітнича класа, і тут цифра 25 виступає ще один раз. 25 мільйонів безробітних у капіталістичному світі. Там безробіття, а в нас бракує робітників.

Це нове зіставлення двох систем, з якого видно те, що наша розгортувана соціалістична система показує небачені рекорди й нечувані можливості виробничих сил.

110 Маркс казав не раз про те, що розвиток виробничих сил, що система великої промисловости має революційний характер і саме тепер, більше ніж будь-коли, ми помічаємо великі суперечності між революційним характером сучасних виробничих сил і між капіталістичними виробничими відносинами.

Візьміть ви, товариші, ті величезні можливості технічного розвитку, технічної революції, візьміть ви ті великі ножиці, що нині є між великими можливостями, розкритими досягненнями науки й техніки, і між безладдям у системі капіталістичного виробництва. Технічну революцію спричиняє електрифікація, але розвиток електрифікації, в зв'язку з кільцюванням, з можливістю передання енергії на велику відстань, в зв'язку з тим, що виникає потреба плянового запровадження електрифікації, натикається на приватну власність, на капіталістичну конкуренцію, і тому величезні можливості електрифікації, які вже є, не використовуються. А тим часом електрифікація спричиняє технічну революцію, а тим часом електрифікація дає змогу замінювати парові рухачі на електричні, що відкриває нечувані можливості автоматизації виробництва і через це можливості визволення людської праці.

Автоматизація виробництва відкриває такі можливості, що через деякий час семигодинний робітний день, що його ми запровадили, як величезне досягнення, почне здаватися за дитячу пустяковину, тільки за перший крок до визволення людської праці.

І цієї автоматизації там не можна запровадити, бо вона знов таки натикається на рамки капіталістичного виробництва. Я не говоритиму вам, чому так гальмує автоматизацію боротьба капіталістичних трестів між собою, чому американські мідяні трести затримують розвиток алюмінової промисловости, чому затримується методи розріднення вугілля, які відкривають нечувані можливості заміни одної з найтяжчих форм людської праці в ділянці вугільної промисловости.

Кожен серед вас, хто стежить за газетами й журналами, знає про величезні факти неприпущення запроваджувати ці методи в капіталістичному суспільстві. Лише у нас—в країні диктатури пролетаріату,—є всі передумови до того, щоб цілком змінити це становище

створити на основі соціалістичних виробничих відносин нове оточення для праці, нові громадські відносини. Ми ці нові умови для праці успішно творимо.

Загнівання капіталізму стає ясним для кожного ока, і не тільки нашого комуністичного ока, ока людей, які революційно хочуть змінити капіталістичний порядок, але це стає ясним навіть більше чи менше чесним буржуазним економістам стільки, скільки ці поняття не суперечать одне одному, бо бути чесним буржуазним економістом це річ майже неможлива.

Згадайте недавню дискусію в німецькій економічній науці навколо доповіді Зомбарта про долю капіталізму, він каже про те, що ми спостерігаємо захід капіталізму, що він, капіталізм, вступає в вік сорокалітньої людини, яка не може приховати свою трухлявість і дедалі більшу старезність. Це було років півтора-два тому, це було раніше, ніж сталася криза американського капіталу, це було ще перед тим, а тепер ми бачимо в світовій буржуазній науці ще більше песимізму, і такий видатний німецький економіст, як от Роберт Леерт, виступив з теорією про шкоду взагалі дальшого технічного поступу.

Ми бачимо розвиток якнайбільшої капіталістичної кризи; ця криза, яка є, найбільша криза в історії людства, ця криза в кількох країнах перетворюється просто на революційну ситуацію. Багатьох фактів не наводитиму,— візьму за приклад Китай.

Досить простежити за тим, що відбувається в Китаї. Кожен серед нас здає собі справу з того, що в Китаї маємо територію з 30-мільйонною людністю, де є радянська влада, 30 тисяч червоноармійців і 60% комуністичного прошарку серед них, що 4 мільйони партизанів провадять боротьбу проти капіталістичного пригноблення.

У Німеччині маємо надзвичайну економічну нестачість, кризи, розпад капіталістичної системи, перемогу фашистів на виборах, що потверджує цю величезну хисткість становища буржуазії. І візьміть ті голоси, що їх завоювала наша героїчна комуністична партія, або згадайте ті бої на барикадах Лянзіна, що за ними, затаївши дух, стежить уся світова робітничка кляса. Отаких фактів можна навести безліч, і всі вони з різних

112 поглядів підводять нас до тієї велетенської загальної кризи, що її переживає капіталізм тепер, коли остаточно руйнуються й викриваються,— як тривіальні обивательські теорії, такі, що відбивають впливи наших класових ворогів,— теорії організованості капіталізму, коли, як ніколи, ясно випинаються не якінебудь тимчасові кон'юнктурні, скороминущі суперечності капіталізму, а коли виявлено, викрито й загострено структурні, корінні, основні історичні суперечності капіталістичного способу виробництва взагалі, зокрема і на основі стабілізації і через стабілізацію.

Хіба ми не спостерігаємо нині в капіталістичному світі кризи всієї версальської системи і щонайбільшого на цій основі прискорення темпів нового революційного піднесення на всім світі? Сьогодні справді мало говорити просто про те, що ми вступаємо в добу революційного піднесення,— ми бачимо величезне прискорення темпів революційного піднесення, далші кроки світової революції чутно зараз більше, ніж будь-коли за останні роки. Цьому глибокому наростанню світової революції відповідає й величезне прискорення темпів соціалістичного будівництва у нас, в Радянському Союзі. Ту картину протиставлення двох світів, яку подав т. Сталін на XVI з'їзді, стверджується щодня, найясніше розуміння її доходить до свідомості кожного пригнобленого капіталізмом, кожного трудящого, кожного визискуваного по всіх куточках всесвіту.

Ми нині в СРСР заходилися практично знищувати класи, бо значення ліквідації куркульні як класи, значення тієї величезної роботи викорчовування коріння капіталізму, що ми виконуємо в нашій країні, полягає в тім, що ми взяли знищувати класи в нашій країні,— і саме тому т. Сталін з повним правом на XVI з'їзді сказав, що ми, СРСР, вступили в добу соціалізму.

У нас є величезні труднощі, і кожен товариш із-за кордону, який приїхав сюди, може бачити, якими труднощами, в яких муках, як болісно відбувається процес соціалістичного будівництва, але кожен бачить водночас і той ентузіязм, той патос творчої роботи, що є в країні, бо робітничі класи і маси селянства, що йдуть за нею, подають приклади того, як по-справж-

ньому буде робітнича кляса нове суспільство і як вона веде за собою найпригнобленіші маси трудящих.

Цілком ясно, що в цих обставинах надто гостро ставиться питання про загрозу світової війни. Я на цьому пункті не спинятимусь, бо сьогодні ви тут чули докладну, цілком вичерпну, правильну доповідь т. Бе-хера на цю тему. Саме тому, що ми в нашій країні тепер заходилися винищувати ті капіталістичні шари, які можуть бути опорною базою на випадок інтервенції, саме тому, а також через загальну кризу капіталістичної системи, з усією гострістю стоїть питання про соєнну загрозу. Згадайте кампанію з приводу радянського демпінгу. За нею криється люта ненависть до радянської системи, збільшена тим, що вперше на капіталістичних ринках з'явилася пшениця, здобута в колгоспах,— у соціалістичнім секторі нашого сільського господарства.

Природна річ, що весь цей галас про демпінг тощо, як вам відомо, вказує на щонайбільше наростання загрози війни проти СРСР. Ясно, що війна проти Радянського Союзу спричинилась би до загальної світової війни. Отож ми бачимо на весь зріст величезну кризу, що її переживають усі капіталістичні країни. Природно, що в цих обставинах цілком неминуча криза буржуазної культури.

Маркс сказав свого часу, що думки панівної кляси є в кожную добу панівними думками. Інакше кажучи, кляса, що з погляду матеріяльного є панівною, становить собою і панівну духовну силу. Панівні думки є ідеальний вияв панівних матеріяльних відносин.

І вся система буржуазної культури, природно, спирається на цілий ряд таких панівних ідей, про які сказав Маркс. Точнісінько так, як капіталістичні виробничі відносини не дають можливості розвивати виробничі сили в бік матеріяльний, так само панівні капіталістичні ідеї не дають розвиватися людській культурі.

І цілком ясно також, що коли б ми могли спекатися цих панівних ідей, то людські науки почали б розвиватися вдсятеро швидше, під стягом пролетарської революції.

Я не говоритиму про суспільні науки, але кому не відоме відродження філософії, коли ми бачимо, як

114 філософія перетворюється на справжню служницю релігії, коли ми помічаємо по всіх капіталістичних країнах розвиток абсолютного ідеалізму, найтривіальнішого емпіризму, ідеалістичної діалектики, що вперше в історії людства прозвучала величезною трагедією буржуазної думки, яка не могла піти далі своїх класових рамок.

Щодо світової економічної кризи, то буржуазна економічна думка заспокоїла капіталістів, але вона виявила цілковите банкрутство щодо передбачення, щодо можливості зорієнтуватися в тих фактах, в яких вона мусіла зорієнтуватися. Минулого року ми спостерігали однак кризу в ділянці таких наук, які з першого погляду здаються некласовими, надкласовими, що не мають, здається, нічого спільного з тією класовою боротьбою, яка відбувається серед людського суспільства.

Візьміть таку ділянку наук, як природознавство, як історія походження людини. Ви всі пам'ятаєте, як свого часу в нашій пресі з'явився обіжник, що його видав губернатор однієї з культурних округ у Північно-Американських Сполучених Штатах, у березні 1925 року. У цім обіжнику вміщено „найкультурніший“ пункт про те, що треба вважати незаконним для всякого навчання, — в університеті, в нормальній школі і по всяких інших школах — викладання таких теорій, які potwierджують природне походження людства.

Отака заборона наукових викладів, підкорення викладання релігійним цілям, ясно показують, у яких обставинах доводиться розвиватися людській думці. Візьміть хоч би медицину. Хіба ми не бачимо на сторінках спеціальної преси лементу про її кризу? Хіба ми не були свідками такого становища, що, наприклад, німецькі лікарі на конгресі лікарів порушували питання про те, що треба оголосити науку за безсилу, за безсилі взагалі наукові методи? І на 89 з'їзді природознавців та лікарів Загербух і Ернест закликали до інтуїції, до апології релігії. Так само на останньому медичному конгресі у Франції прямо говорилося про велику роль циганської медицини, про поворот до телепатії тощо. Або візьміть таку ділянку науки, як от антропологія, наука, що в капіталістичнім суспільстві повинна служити за доказ переваги тої чи тої

раси і бути знаряддям капіталістичного пригноблення. Таких прикладів можна навести безліч.

Нещодавно, наприклад, у Німеччині міністер народньої освіти видав брошуру з назвою: „Проблеми освіти за сучасної кризи культури“. Цей міністер народньої освіти в буржуазній Німеччині змушений був заявити про те, що апотеоза панування людства над природою закінчується неминучим крахом. І цей самий міністер Беккер запитував, де ж вихід із цього становища? Він намагався знайти вихід у вірі в святість і божественність походження людини. Він вважає, що ця віра в святість і божественність походження людини є вихід із утвореного становища — краху наших пізнань всесвіту. А звідси природно, — коли він говорив про завдання педагогіки, то проповідував те, що треба насамперед сприяти замиренню класових суперечностей і розвиткові релігійної терпимости.

Він змушений був заявити, що іншого виходу немає, що треба ждати, поки зміниться суспільна система, бо на основі капіталістичних взаємин нема іншого виходу з цієї кризи.

Товариші, таку саму загальну кризу ми помічали і в літературі. Ми ще не здаємо собі цілком справи з тої величезної кризи буржуазної культури, яка безперечно є факт. Ми — міжнародне бюро революційної літератури — в світовому масштабі повинні бути обізнані з усіма позиціями класового ворога, бо ми мусимо розташувати класові сили, мусимо скупчити наш удар на ворога в міжнароднім масштабі. Ми тепер бачимо величезну кризу буржуазної культури. Якими саме ідеями вона може жити мистецтво, які ідеї вона може дати письменникові, якими ідеями вона може надхнути їхню творчість?

Ми бачимо тепер величезне ідейне зубожіння, помічаємо ідейну кризу в світовій буржуазній літературі, найповнішим виявом якої є чимраз збільшувана невідповідність між справжньою художньою літературою і між тим, що ми в нашій країні звемо читвом, літературою тривіальною, літературою нехудожньою, літературою обивательською, літературою міщанською, літературою для післяобіднього читання обивателів, що перетравлює ситий обід.

116 По капіталістичних країнах гостро йде вниз крива художньої літератури, і сказано йде вгору крива цього читва. Цікаво це твердження ілюструвати прикладами з американської практики. Нещодавно відомий американський видавець Юліус, який видав в Америці масову бібліотеку, написав книжку про досвід своєї видавничої роботи. Він каже, що коли він видавав був класиків, уривки з біблії, справжнє красне письменство, то цієї літератури ніхто не читав. Читають насамперед присвячене питанням статі; усе те, що йде під знаком сексуальної літератури, все мало надзвичайний успіх. Він наводить приклади, що коли він видав відомий твір світової літератури Готье, під назвою „Золоте руно“, він розійшовся тиражем у 6 тисяч, а коли він цю книжку випустив за іншою назвою — „У шуканні білявої коханки“, то розійшлося її 60 тисяч примірників.

Він розповідає випадок з виданням Мопасана, коли він видав книжку вибраних Мопасанових оповідань, з назвою „Пампушка“, то її розійшлося 15 тисяч, а коли він цю саму книжку випустив під іншою назвою — „Кохання та інші оповідання“, то її негайно розійшлося десятки тисяч примірників.

Таких фактів можна навести дуже багато. Я не обтяжуватиму вашу увагу поодинокими фактами; мені хочеться навести тільки такі факти, що ілюструють загальну картину, а загальна картина така, що читво давить на все те, що належить до мистецьких творів, і це закладене в капіталістичних умовах літературного побуту.

Згадайте роман Бальзака, в якому викрито всі суперечності капіталістичного літературного побуту, за якого неможливо пробити собі дорогу справжньому талантові, коли критики запроднують себе на службу певному видавництву, коли немає того, що може зватися незалежною думкою.

І це становище, що було кілька десятків років тому, що його описував Бальзак, властиве й для теперішнього часу. Тепер те загальне капіталістичне загнивання, що його ми констатували, в літературі капіталістичних країн позначається дуже помітно. Якими ідеями може буржуазна суспільність жити своїх читачів? Ідеєю фашизму. Згадаймо фашистську Італію.

Всі італійські літературні журнали рябіють скаргами, що нема своєї італійської літератури, що переважає перекладна література, що на одну книжку італійську припадає багато й багато книжок перекладних з чужих літератур.

Відомий письменник, якого перекладено російською мовою, — не знаю, чи його перекладено українською, — Джовані Папіні недавно писав у свої статті, присвяченій італійській літературі, що вона являє собою *травень*, а *жовтень* — згодом. Його, Джовані Папіні, була правда, але він не розуміє, що для того, щоб був травень, конче потрібно зробити Жовтень. Цього не розуміє Джовані Папіні, але це все дедалі більше розуміють кадри наших письменників, дедалі більше розуміють навіть кадри дрібнобуржуазних письменників, що нині починають усвідомлювати собі дійсний стан речей. І не випадково ми в Італії бачимо, що коли й пощастило щось утворити італійському фашизмові, то навіть не таку занепадницьку літературу, як от роман Д'Аннунціо, а такі твори підлабузницького паскудства, перед якими відходить на задній план червона халтура в нашій країні. Ми завжди кажемо про те, що треба боротися в нашій країні з цією халтурою. Фашизм міг запліднити буржуазне суспільство тільки ідеєю реваншу, ідеєю антиколоніальної екзотики. Фалш цих ідей можна викрити, але ці облудні ідеї покладено в основу художніх творів. Ці твори можуть тільки правити за буржуазні агітки і нічого спільного з художньою літературою не мають.

У наших агітках передається ентузіазм нашої кляси, і в нас є такі агітки, які можуть увійти до історії літератури як цінне мистецтво. А буржуазна агітка тенденційна в гіршій значенні цього слова, не посуває вперед літератури, а навпаки, тисне на неї. У буржуазній літературі панує вигончений індивідуальний психологізм; як от у Пруста й Джоріса. Саме витончений індивідуалістичний психологізм свідчить про той величезний розклад буржуазного мистецтва, який у нас перед очима. Цей витончений індивідуалістичний психологізм тільки з першого погляду цілком протилежний антипсихологізмові футуризму. Світові футуристи проповідували викинути з літератури психологію тощо.

118 Були проти того, щоб порпатися у людській психології взагалі, але ця протилежність — тільки на перший погляд. У капіталістичній літературі Пруста й Джоріса, а також Марінетті, вони перегукуються між собою через антиколективізм, індивідуалізм, протиставлячи себе колективові. Оці тенденції це — та загальна основа, зворотними сторонами якої в одному випадку є індивідуалістичний психологізм розкладу, а в другому випадку — спроби футуристично-фашистського бізнесу.

Або візьміть, товариші, той величезний розквіт містицизму, який можна бачити в світовій літературі, — навіть на масових конкурсах у тій самій Америці, у Франції, — на першому місці іде література, пов'язана з темою містицизму, спиритизму, вірою в надприродне тощо. Згадайте з цього погляду надто характеристичну еволюцію одного з найвидатніших французьких письменників Ж. Ромена, який після свого цілком реалістичного роману „Бог плоті“, написав книжку „Коли корабель потопає“, в якій повно зверхмістики, де говориться переважно про ролі інтелігенції, що ми бачимо в багатьох творах буржуазних письменників. Згадаймо роман Велза „Сподівання“, де Велз нападає на рух мас, каже, що, мовляв, маси темні, некультурні, нічого перебудувати не можуть, що перебудувати світ і створити нове суспільство зможе тільки інтелігенція, якій треба доручити долю людства. Він каже, що коли ви в новій хаті розставляєте меблі, ви ж не будете радитися з кішкою, як розставляти меблі, нащо ж притягати некультурні маси до перебудови суспільства? Така теорія одна з найпоширеніших у буржуазній літературі, але цю теорію неминуче спростовує дійсність.

Ця теорія служить тільки, щоб утворювати ілюзії, і невеличкі кола людей, які ідуть між робітничою класою і капіталістичним світом, дедалі більше переконаються неможливості посідати якоесь середнє проміжне становище.

Пригадайте, товариші, оту течію світової літератури, яка нині так позначилася розвінчанням ролі розуму і вихваланням стихії, пов'язаним з індивідуальним психологізмом, що про нього говорили отаке тоді, коли ми тут показали великі зразки праці за пляном, плянкової роботи переважно, плянкової системи взагалі; і

— подібно до того, як в нашій країні шкідники провадили роботу проти пляну, зменшуючи плянові можливості,— так і в буржуазній літературі ми спостерігаємо безпосередній відбиток розкладу, як просту неможливість вправитися з кризою, маємо розвінчання розуму й вихвалання стихії.

Це є перехід до ворожнечі проти цивілізації, що помічаємо в більшості буржуазних творів.— Ми маємо ворогування проти цивілізації, своєрідне відродження ідей Руссо і в німецькій літературі і те саме в буржуазній французькій, у вигляді популізму, у вигляді потягу до землі, спроби створити комерційну ідилію за доби імперіялізму, в XX столітті. Ось основні ідеї, основне річище, яким іде буржуазна література.

У Німеччині ми маємо еволюцію найвидатніших німецьких експресіоністів, візьмімо, наприклад, Газенклевера, що належить до лівого крила експресіоністів, або Франца Верфеля, що перейшов до уклінності перед ворітьми Нью-Йорку, і ми побачимо, як виразно й гостро постає перед кожним письменником питання про вибір чи капіталістичних панівних ідей, чи тих ідей, які запалюють робітничу клясу, що йде під прапором революції.

Є ще в буржуазному світі пацифістичні течії, і нам треба дати пацифістській літературі різку й виразну оцінку. Мені здається, що в більшості творів пацифістських літераторів закладено не гуманні міркування, не любов до людини, а в більшості творів буржуазної і дрібнобуржуазної пацифістської літератури закладено острах перед тим, що імперіялістична війна перетвориться на громадянську. Отже, побоювання громадянської війни, а не любов до людини,— ось звідки йде головний струмок сучасної пацифістської і дрібнобуржуазної літератури.

І природна річ, що ми в найдалекозоріших, найсерйозніших і найцікавіших представників буржуазної критики спостерігаємо щонайбільшу свідомість тієї кризи, якої зазнає нині буржуазне мистецтво. В останнім, серпневім, числі французького журналу „Ревю Лепен“ ми читали статтю Жоржа Діво, присвячену розглядові французької літератури, де він заявляє, що у Франції сталася криза роману, поезії, спостерігається

120 відчай, і це все обертається на сіреньку старість літератури.— Підсумки плачливі,— каже Жорж Діво. Нам до цієї оцінки додати нічого. Буржуазні критики самі знаходять оцінку того становища, яке є в буржуазній літературі. Неминучість кризи та її поглиблення видно кожному і навіть більше — наявність саме такого мистецтва свідчить про загальну кризу буржуазної культури. Через це ми повинні неминучо констатувати той розпад форм у мистецтві, що його помітно в буржуазній літературі, саме на основі ідейної здрибнілості, на основі кризи старого змісту, розуміючи під змістом світогляд і розуміючи під розпадом форм розпад переднішого стилю буржуазного мистецтва.

У нас, у Радянськiм Союзі — і в РСФРР, і на Україні, і в Закавказзі, ми бачимо спроби протиставити мистецтву фотографію, спроби протиставити нарис романові, газету — мистецтву.

Коли в нас це протиставлення, ця тенденція, без розкладу, являє собою кризу зростання нашої літератури й того змісту, який робітнича класа надає літературі, там ця криза являє собою розпад, занепад переднішого буржуазного стилю, там це наслідок того, що передніша форма мистецтва західньої буржуазії — роман, такий роман, який виник за доби розквіту буржуазії, за доби, коли вона прямувала до влади, — занепадає. Ці форми не можуть миритися з буржуазним занепадницьким мистецтвом, після загнивання капіталізму і загальної кризи буржуазних ідей, яка спричинює поглиблену кризу буржуазного мистецтва.

Де ж вихід із тієї кризи буржуазної культури, з загальної кризи капіталізму? Згадувана криза в буржуазній літературі, яку стверджуємо, відповідає на питання тим, що потрібен вихід із закутня буржуазного мистецтва, і вихід цей залежатиме від загальної відповіді на питання про долю капіталізму й завдання боротьби за соціалізм.

Наше об'єднання революційних і пролетарських письменників пов'язане не на одній творчій платформі. Ми не можемо дати тих самих гасел для відбиття в творчості і революційним письменникам, які наближаються до пролетарської літератури, ми не можемо

дати загальних і однакових творчих гасел, хоч встановлятимемо загальні передумови й методи і даватимемо загальні політичні передумови; наше об'єднання може дати їм тільки одну відповідь. Наша відповідь — це гасло пролетарської літератури, наша відповідь — гасло культурної революції, наша відповідь — гасло будування пролетарської культури. Але ми маємо й іншу відповідь і іншу протилежну систему поглядів. Цю іншу відповідь дає світова соціалдемократія, і ми повинні ясно уявити собі цю лінію, коли будемо битися за дрібнобуржуазних письменників, щоб на бік робітничої класи відвоювати певні шари дрібнобуржуазних письменників — майбутніх революційних письменників і потім наших спільників, — нам завжди треба ясно собі усвідомлювати, що найголовніший ворог, з яким ми битимемось, це світова соціалдемократія.

У неї своя теорія даного моменту, мовляв, капіталізм ще не пережив себе, мовляв, капіталізм розвивається, мовляв, ми з стадії організованого капіталу переходимо в стадію надкапіталізму, а усунення загрози воєн, зростання державного капіталізму, яке помітне по всіх країнах, це є не що інше, як зростання соціалізму, що ми живемо за доби вростання в соціалізм тощо. Якщо додати до політичної демократії, до господарської демократії, ще й культурну демократію, то матимемо повну картину „вростання“ в соціалізм.

З погляду цього особливо ярко викрито видатнішого теоретика теперішнього 2-го інтернаціоналу бельгійського соціаліста Анрі Демана. Я хочу нагадати вам дві його статті, що їх видрукував у журналі „Монд“ т. Анрі Барбюс. Саме в цьому, редактованому Барбюсом, журналі „Монд“ ми подибуємо дві статті, що являють собою сучасне євангеліє соціалдемократії з 2 інтернаціоналу загалом.

У цих статтях Деман дійшов висновку, що центр ваги не в політиці, а в культурі, що основне для характеристики становища — в тім, що ми повинні бачити, що соціалізм це не проста мета, а що головне це — сучасна реальність соціалізму.

І далі на зміну християнському вченню, що „царство божє в середині вас“, приходять пророк Деман і проповідують, що соціалізм у середині нас. Він розводить

122 мирне толстовство в перероблюванні людського матеріалу, щоб вrostи в соціалізм без жадної суспільної практики, бо ця суспільна практика стихійно й автоматично, на основі політико-господарської демократії, являє собою не що інше, як вростання в соціалізм.

У іншій статті Демана, видрукованій у „Монді“, ми натикаємось на розмови про витончену пролетарську культуру. Мовляв, якщо можлива будь-яка пролетарська культура, то це не культура мас, а культура, яку може створити соціалістична інтелігенція.

Мені здається, що цей вираз „витончена пролетарська культура“ показує класове коріння того гасла, яке робітнича класа відкине, як одне з найтривіальніших обивательських уявлень про літературу.

Оця теорія культурної демократії, на яку ми натикаємось, являє собою не що інше, як розгорнуту програму буржуазної ідеології, і ми вважаємо цю теорію культурної демократії за одну з неминучих складових частин системи поглядів, яку ми вважаємо не за соціалдемократичну, а за соціалфашистську.

Згадайте про культурну практику в соціалдемократії. Не дарма в Німеччині за соціалдемократії скоротили асигнування на робітниче студентство і вдвоє збільшили асигнування на монархічні пам'ятники. Ця культура 2-го інтернаціоналу дозволяє нам тут вважати її за систему поглядів соціалфашизму. Цю програму спрямовано до поглиблення й дальшого поширення буржуазної ідеології серед робітництва, а ми теоріям класового миру протиставимо теорію класової боротьби, і теорії про світову культуру протиставимо теорію про культуру гегемона-пролетаріату.

Товариші, іноді доводиться натикатися на такий погляд, що гасло культурної революції відбиває не що інше, як некультурність тієї самої Росії, на якій народи Радянських Соціалістичних Республік будують соціалізм, що, мовляв, запровадження соціалізму почалося в країні, яку Ленін називав країною напівазійською, некультурною, і через це, мовляв, висунули гасло культурної революції.

Це велика помилка. Гасло культурної революції є світове гасло. Гасло культурної революції є у нас одночасно гасло виробничого дозрівання пролетаріату.

Капіталістичному суспільству властива не тільки економічна нерівність, капіталістичному суспільству ще властивий надмірний класовий розвиток. Смішно говорити про культурну рівність буржуазії та робітників. Смішно говорити про справжнє глибоке приєднання мас до буржуазної культури в умовах капіталізму, бо там усю систему роботи побудовано на тім, щоб давати масам тільки найпотрібніші крихти буржуазної культури: адже справу народньої освіти по всіх країнах, і особливо це помітно у Франції, побудовано на двох системах—одну запроваджено для учнів з вищого стану, а для учнів з нижчого стану—іншу. Тим то говорити про культурну рівність і недооцінювати можливості культурного дозрівання робітничої класи було б великою помилкою.

Буржуазія, ще не опанувавши владу, була культурно-панівною класою, була культурно вища за ту класу, що їй вона приходила на зміну.

Можливість піднести свій культурний рівень робітництво дістане після своєї перемоги, хоч і за капіталізму пролетаріят уже утворює такі елементи культури, які вищі за капіталістичну культуру. Марксизм—це єдиний ідеологічний світогляд, яким можна пізнавати весь навколишній світ і закони природи—цю теорію наукового пізнання світу творять уже за доби капіталізму. Ми не можемо недооцінювати можливостей пролетаріату в умовах політичного панування буржуазії.

І тут є дві небезпеки, на які ми в різних формах натикаємось майже по всіх секціях нашої організації. Це, поперше, недооцінення можливостей культурного розвитку робітництва до диктатури пролетаріату і, подруге, переоцінення цих можливостей.

Одна теорія дуже ліва, мовляв, про яку там пролетарську культуру говорити, коли ми ще не скинули влади буржуазії. Коли пролетаріят візьме владу до своїх рук, тоді ми утворимо пролетарську культуру, пролетарську літературу. Це зовні ніби ліва, але насправжки капітулянтська теорія.

Друга небезпека криється в переоціненні культурних можливостей, що, мовляв, ще до захоплення влади, до запровадження диктатури пролетаріату, у нас

124 є багато можливостей культурного розвитку. Цей погляд, що неминуче межує з теорією культурної демократії, що неминуче становить собою цілий ряд проміжних ланок, є сповзанням до теорії вrostання.

Енгельс ще 1846 року писав про становище робітничої класи в Англії. Він сказав, що немає єдиної англійської нації, що в Англії є два народи — буржуазія й робітництво. Відтоді минуло вже десятки років, які ще поглибили цю протилежність клас з погляду культури та мови, що з них вони користаються по всьому світі.

А ми, рівняючи до передвоєнного часу, маємо багато можливостей для розвитку робітництва силою тих успіхів, яких добувся марксизм, так і тих успіхів, яких домоглася робітничка класа, так само і через те, що є держава робітничої класи, де марксизм є панівний світогляд на всіх ділянках ідеологічного фронту. З цього погляду і наш з'їзд є виразник цього самого процесу, що дає змогу констатувати наступне зростання пролетарської культури, і в багатьох країнах доводиться вже битися за культурну гегемонію, бо в багатьох ділянках настільки виросла пролетарська культура і настільки загострилася класова боротьба по всьому світі. Ми вживаємо два вирази: і культурна революція і пролетарська культура.

Нам доводиться, як ви самі знаєте, зустрічатися з теоріями, які є аналогічні поняттю пролетарської культури. Автори цих теорій не усвідомлювали собі того, що ми пролетарської культури не протиставимо нашій культурній революції, але пролетарська культура є не що інше, як класовий зміст культурної революції, бо культурна революція — це одна з найгостріших форм класової боротьби, де мовиться про те „хто — кого“ і де успіхи пролетарської культури є пряме мірило і вияв того, як розв'яже робітничка класа своє історичне завдання домогтися культурної гегемонії на всіх ділянках ідеологічного фронту.

Теорія, що заперечує пролетарську культуру, являє собою недооцінення класовості культури. Так, ми марксисти, більшовики, що стоїмо на ґрунті філософії Маркса і Леніна, ми не заперечуємо об'єктивної істини культурної наступності; ми знаємо, що вся минула

Історія людства під гнітом капіталізму являє собою не просту облуду, не просто помилки, викривлення правильних уявлень про дійсність в наслідку панівних ідей, ми знаємо, що на основі матеріального виробництва і того великого процесу опанування законів природи і розвитку продукційних сил, які характеризують історію людства, у цьому процесі злобуто силенню силу практики, званої емпірією, досвідом перетворення, законом пізнання світу, його об'єктивного руху тощо, тощо.

Через це ми не відкидаємо всієї старої культури, через це ми не розуміємо цих завдань культурної революції так, як люди, що хотіли б себе поставити в становище „голої людини на голій землі“. Ні, ми беремо стару культуру, розбиваємо її на складові частини, як будівлю, яку ламають на цеглу, щоб цю цеглу використати на новий дім, так і ми; ми являємось єдиними заступниками, справжніми носіями культурної наступності.

Буржуазія тепер уже не дає можливості як слід розвиватися культурі; саме капіталістичні панівні ідеї гальмують розвиток культури, принижують її, заводять її в закутьє капіталістичного загнивання. Ми прорвали цей закутьє пролетарськими новими ідеями і ми боремось за перемогу світової революції. Нам пощастило по-справжньому оцінити величезний досвід, і ланцюг культурної наступності перейшов уже до рук робітництва, правда покищо ще в один бік—або весь цей ланцюг культурної наступності перейде до рук робітничої класи, або далі під гнітом капіталізму відбуватиметься занепад і загнивання буржуазної культури.

Ми говорили про культурну наступність тому, що культурна наступність не заперечує культурної революції, бо ми знаємо, що для того, щоб справді могла далі розвиватися вся людська культура, для цього її мусять запліднити панівні ідеї робітничої класи; для цього цю переднішу буржуазну культуру треба буде переробити з нового погляду, відповідно до нашого світогляду—і культурна революція є не що інше, як форма здійснення робітництвом культурної наступності.

Але робітництво не ставить себе в становище „голої людини на голій землі“, водночас воно не впадає в становище школяра, учня, у становище людини, яка

126 стоїть навколішках перед досягненнями буржуазної культури. Робітнича кляса піде озброєна новим передовим, що один може вести вперед, світоглядом пролетаріату і, приєднуючись до нової культури, засвоюючи її, робітництво виступає в ролі кляси, яка переробляє всю стару культуру.

Коли нова кляса заходиться опановувати культуру старої кляси, то або вона переродиться під впливом цієї високої культури, або її, цю культуру, переробить, розіб'є на складові частини, як ту стару будівлю, з якої, як я сказав, використовують цеглу на будівлення нового дому. Тим то ми не відокремлюємо і не протиставимо одне одному завдання засвоєння й перероблення, ми тільки боремося за те, щоб усе величезне завдання розв'язання робітництвом всього досвіду буржуазної культури відбувалося під знаком боротьби за ідейну гегемонію пролетаріату, за справжню боротьбу.

Досвід соціалістичного будівництва в нашій країні показує, як гірко, як важко розплачується робітництво за свою некультурність. Ви всі знаєте процеси шкідників, які відбуваються в нашій країні, коли навіть та технічна інтелігенція, якій ми нібито довіряли більше, ніж комусь іншому, доручали їй найвідповідальнішу роботу, утворювали найліпші умови, давали простір технічній ініціативі, організації талантів, коли вся інтелігенція в її верхівці виявилася шкідницькою, виявилася на повідку в світового капіталу, мріяла про те, як здійснити імперіялістичну інтервенцію. Це промовляє за ті величезні завдання, що стоять перед робітництвом — виробити власні нові культурні кадри.

Перед нами стоїть завдання перебудувати всю науку саме під час розгортаного соціалістичного будівництва в нашій країні; ми дедалі більше починаємо відчувати ті буржуазні рамки, в які на нашій території замкнено техніку в ліпших галузях давнішої науки.

І в ці рамки ми впираємось, ми мусимо їх розламати, щоб відкрити нові шляхи для науки, яка має йти вперед під прапором марксизму, щоб бути знаряддям у нашій соціалістичній практиці. Це треба розв'язати тепер же, але культурна революція не закликає тільки до цього так само, як не являє вона собою просто процесу

розв'язання тих завдань буржуазно-демократичного культурництва, які не могла доробити буржуазія.

Культурна рев люція не обмежується тільки цією роботою, вона, провадячи боротьбу загалом, являє собою і процес величезного масового перетворення людей старого суспільства на здатних будувати нове суспільство соціалізму.

Отже ми починаємо будувати, ми, старі люди з минулим старих навичок, старих традицій, пережитків минувшини, проте нікому іншому не можна цього будувати, нізвідки взяти нових людей, щоб будувати нове суспільство, але нове суспільство витворить людей, що перестануть бути людьми старого суспільства, переможуть самих себе і на основі громадської практики перероблять усю свою психологію.

Маркс сказав, що для масового переродження самосвідомости і щоб виконати саме комуністичне діло, конче потрібне масове перероблення людей, яке безперечно можливе тільки в практичному рухові, отож революція конче потрібна не тільки тому, що не можна ніяким іншим способом скинути панівну клясу, але й тому, що визволена кляса може тільки в революції очиститись од усього бруду старого суспільства і зробитися здатною створити нове суспільство.

Це величезне завдання починаємо ми здійснювати в нашій країні, підходячи такими велетенськими історичними кроками до культурної революції, як до подолання протилежности між розумовою і фізичною працею.

Зменшувати різницю між фізичною і розумовою працею, яка так яскраво характеризує капіталізм, ми почали в нашій відсталій країні вже тепер, на основі перших успіхів соціалізму, почали переборювати в нашій соціалістичній практиці цю протилежність розумової й фізичної праці.

Згадайте про наших робітників-ударників, згадайте про зустрічний промфінплян, який ми запроваджуємо в нашій країні, згадайте про ту хвилю соціалістичного змагання і ті школи - підприємства, які ми утворюємо, те злиття суспільних і виробничо-технічних функцій які властиві нашим ударникам, згадайте про всю цю героїчну комуністичну працю і про ті нові комуні, які виникають по

128 наших підприємствах, з яких ростуть нові форми побуту, згадайте ви про всі ці явища — і ви побачите, що ми вже тепер справляємось із завданням перероблення людського матеріалу, очищення його і перетворення його на тих нових людей, які утворюють нове соціалістичне суспільство, на тих людей, які зможуть, непомітно для нас, виявляти первісне соціалістичне нагромадження нових почуттів.

Старе ми перемагаємо розумовою і фізичною працею, перемагаємо не на тій основі, про яку весь час говорили буржуазні теоретики.

Ви знаєте, як буржуазні теоретики усяких мастей завжди трактували соціалізм. Соціалізм, мовляв, нівелюватиме індивідуальність, стригтиме всіх под один гребінець, соціалізм нібито дасть щонайбільше зниження людського матеріалу.

Але саме наша культурна революція вказує на ті величезні можливості зростання людської індивідуальності, людської особи, які відкриває соціалізм. Не треба плутати: одна річ — зростання індивідуалізму, а інша — зростання індивідуальності. Ми з практики нашої культурної революції показуємо, як на основі велетенських соціалістичних форм свідомості відбувається величезне зростання людської індивідуальності. Саме це ми бачимо в тім величезнім процесі культури, в тім великім піднесенні широких трудящих мас, які ми бачимо в нашій країні.

Товариші, ми тут, заклопотані великими завданнями, дуже часто навіть не звертаємо уваги на такі великі досягнення, які є в нас по найрізноманітніших ділянках. Я вже сказав, що в нас є всякі форми виробничих комун, що в нас зростають усякі побутові комуні. Тільки недавно, 7 листопада, у „Правді“ надрукований нарис Михайла Кольцова, під назвою „Люди готові“, де Михайло Кольцов розповів про одну з побутових комун, до якої вступають люди з різним заробітком, робітники з різними кваліфікаціями, всіляких професій неоднакового культурного рівня, — і всі однаково здають усі свої гроші в цю комуну й беруть стільки, скільки їм потрібно. Він розповідає про те, як у цій комуні досягли якнайбільшої товариської спільності, в якій ми вбачаємо великі паростки нового.

Комуну Кольцов дуже зворушливо характеризує так: коли вони спочатку взяли до своєї комуні, висловлюючись старим терміном, куховарку, не кваліфіковану селянку, висловлюючись по-старому — „серую деревенщину“, то вона, ця селянка, так переробилася в комуні, що навчилася грамоти й тепер учиться на робфаці. Взяли вони другу робітницю, і з нею повторилася та сама історія. Те саме відбувається і з третьою.

Ось як у нашій країні переробляється величезний людський матеріал, ось як у нашій країні, на основі широченного розмаху культурної революції, зростає пролетарська культурна революція, процес утворення нових людей, розквіт людської індивідуальності, що її раніш зовсім нехтував капіталістичний режим.

І ми в своїй діяльності міжнародного бюро революційної літератури, вирішуючи загальні літературні питання, мусимо зважити на загальні питання культури.

Досвід дискусії в нашій Радянській Союзі з Троцьким у питаннях пролетарської культури показав, що не можна визначити правильних шляхів пролетарської літератури, не можна дати певної відповіді на завдання, які стоять перед робітничою клясою в ділянці мистецтва, не розв'язавши раніш загальної проблеми пролетарської культури. От чому і нам, у нашій діяльності міжнародного бюро революційної літератури, для того, щоб накреслити певну відповідь на питання про пролетарську літературу, треба порушити загальне питання про культурну революцію. Бо теорія пролетарської літератури, а з нею і творча платформа пролетарської літератури є дві частини одного цілого, з одного куска зробленого лєнінського вчення про культурну революцію і пролетарську культуру, як про клясовий зміст.

Ми повинні тепер перейти до проблеми пролетарської літератури. Розв'язуючи питання пролетарської літератури, ми мусимо зважити на вчення про культурну революцію і пролетарську культуру.

І коли ми висуваємо проблему пролетарської літератури, то ми насамперед відкидаємо від неї позаклясовість, чи безклясовість, чи надклясовість літератури.

Клясовість мистецтва для нас — аксіома, така сама аксіома — клясовість пролетарського мистецтва, і як

130 класовість всякого іншого мистецтва, як знаряддя класової боротьби.

Пролетарська література останніми часами зробила такий великий крок уперед у світовім маштабі, що навіть буржуазна преса не може обминути своєю увагою пролетарського літературного руху.

Отже, ми останнім часом у видатніших органах буржуазної преси бачимо систематично друковані відгуки, замітки, статті, де говориться про той письменницький рух, що має метою своєї творчости служити визволенню робітничої класи.

Правда, це освітлення бува інколи зовсім анекдотичне. Ось, наприклад, не так давно у французькій газеті „Нувель літерер“ проводилося анкету про пролетарську літературу та селянський роман. Якби наші збори були клубом гумористів, то можна було б навести багато анекдот.

Треба сказати, що вигадати більшу анекдотичну нісенітницю, ніж та, яку в тих анкетах подано, надзвичайно важко. І я вважаю, що буде ознакою пошани до наших зборів, коли я тільки згадаю цю анкету з тією зневагою, яку може викликати в нас розклад буржуазної думки.

Відзначу тільки деякі тривіальності про те, що таке є пролетарська література. „Пролетарська література це література про пролетаріят“, або „пролетарська література це така література, що пишеться тільки для малописьменних“.

Мені здається, що можна вказати цю риску, яка бринить не тільки в цій анкеті, а й бринить ще в усіх відгуках буржуазної преси, надає відповідного тону всім виступам буржуазної преси в цім питанні.

А дехто писав, що термін пролетарська література відгонить за душливим запахом громадського об'єднання і справляє неприємне враження мстивого чи бунтівливого, чи принаймні соціального піднесення. А от селянський роман у них це інша річ, тут нема класової боротьби. Тут мовиться про той популізм, що про нього я вже згадував.

Я вважаю, що ми з найбільшою втіхою можемо й повинні почути цей голос класової ненависти, з якою буржуазні письменники говорять про наших письменників.

Характеристично, що такого типу відгуки ми маємо, звичайно, в цій самій газеті „Нувель літерер“, але ми подивуємося такого ж типу міркування і в „Монді“, у тов. Барбюса.

Правда, це було в формі анкети, але мушу зауважити, що людина, яка ставить свій підпис під журналом, вона, якщо виходить анкета, звичайно мусить висловити своє ставлення до неї.

Нам не властива терпимість до буржуазної ідеології взагалі й найменше нам властива терпимість до людей, що мають великі заслуги перед пролетарським рухом, що належать до типу письменників, якими пишається і хоче пишатися надалі світова робітничка класа, але які ставлять свій підпис під таким журналом, що компромітує їхнє чесне ім'я і комуністичний рух.

Повторюю, ці анкети я згадав тільки для того, щоб показати той дух зненависти, з яким говорить буржуазна преса про пролетарську літературу.

Але ми в світовім масштабі маємо такі тенденції, які в нас, у Радянськім Союзі, ми називаємо троцькізмом тощо.

Цю тенденцію висловлює А. Бретон у журналі „Монд“, підтримуючи теорію Троцького про неможливість утворення пролетарської літератури. Річ у тім, що ці теорії Бретон проповідує на сторінках „Монду“ і брак думок він компенсує численними цита-
татами з писань Троцького.

Що ми розуміємо під пролетарською літературою, коли говоримо про неї? Під пролетарською літературою ми розуміємо не всяку літературу, яку творять вихідці з робітничої класи. Під пролетарською літературою ми розуміємо не всяку літературу, в якій пишеться про робітничу класу.

Ми під пролетарською літературою розуміємо таку літературу, що з погляду робітничої класи знає суспільні заходи впливу на неї, на перебудову суспільства в суто комуністичному дусі.

Ось що розуміємо під пролетарською літературою, коли говоримо про неї. Це розуміння не пробуває поза часом і історією, ми знаємо історичний характер цього розуміння, що пролетарська література на різних етапах свого розвитку сповнена всіляким змістом.

132 Те, що було пролетарське учора, може перестати бути пролетарським сьогодні, бо підвищується рівень культури, бо підвищується культурний рівень робітничої класи, бо ставляться дедалі більші вимоги до наших пролетарських письменників.

Тим то, коли ми підходимо до пролетарської літератури, ми зовсім не з одним аршином підходимо до пролетарської літератури радянської, до пролетарської літератури в Америці або в Китаї. Ми аналізуємо конкретні умови розвитку літератури в певній країні і, зваживши це, стовнюємо конкретним змістом поняття про пролетарську літературу. При тому ми, товариші, зважаємо на те, що розвитку пролетарської літератури, отак визначуваного, як я сказав, не можна зрозуміти без обліку світового характеру розвитку пролетарської літератури, без якнайбільшої інтернаціоналізації досвіду, що його нагромадили окремі заводи творців пролетарської літератури, не усвідомлюючи цього досвіду в своїй міжнародній боротьбі.

Якщо поставити питання, що ближче до німецької пролетарської літератури — німецька буржуазна література, чи радянська література нашого Союзу, то я гадаю, що ближча наша радянська література. Або візьмим Угорщину, ясно, що ближча наша радянська література, ніж угорська буржуазна література.

Нині рух пролетарської літератури, утворення стилю пролетарської літератури відбувається на основі її досвіду, запозиченого від окремих заводів творців пролетарської літератури.

Цим ми не згладжуємо різного рівня. Ми знаємо, що є головні рівні, що їм відповідають творчі завадання, цим рівням.

Які творчі завадання їм відповідають? Ясно, що відповісти на це питання можна на підставі конкретної аналізи певної країни.

Мене цікавлять ті загальні передумови, на які повинні зважати всі національні заводи пролетарської літератури.

Троцький каже, що метода марксизму — це не метода мистецтва. Усе завадання наше щодо утворення пролетарського мистецтва полягає в тім, щоб довести зворотне, що метода марксизму є саме та метода, якою

утворюється пролетарське мистецтво, що все завдання всіх людей, яких робітнича класа виділяє на працю в ділянці мистецтва, і полягає в тім, щоб утворити марксистську творчість, виробити марксистську художню методу, знайти марксистське визначення творчих шляхів розвитку літератури.

Наше генеральне завдання те, щоб опрацювати методу діалектичного матеріалізму в мистецтві, опрацювати марксистську художню методу, і саме розуміння художньої методи б'є по цих теоріях, бо саме поняття художньої методи ніколи не передбачало, що письменник — це щось ніби грецький медіум, якому навіює щось із середини, якому наказує якась несвідома чи підсвідома стихія.

Коли ми говоримо про роль світогляду, під цим ховається великий зміст, без якого нічого не можна зрозуміти з нашої постанови питання художньої методи, і зокрема та велика дискусія в питаннях творчого порядку, яка відбувається по всім нашим Радянським Союзи і становить собою якнайбільший інтерес для всіх наших закордонних друзів; вона підкреслює особливу роль світогляду, бо для нас питання про роль світогляду письменника сполучене з питанням про участь письменника в практиці його класу.

Ми кажемо, що новий тип письменника, тип, якого утворює робітнича класа, формується тільки тоді, коли цей письменник не кабінетний теоретик, не байдужий спостерігач життя збоку, не простий фотограф, а являє собою передового борця своєї класу, який не мислить свою роботу, свою творчість поза щоденною і практичною і справжньою участю в практичній боротьбі своєї класу.

Але ми вважаємо, що коли тільки так ставити питання — тільки суспільна практика, то з цього нічого не вийде, бо кепська людина, яка працює окремими методами. Це не буде борець робітничої класу. Про цю людину, яка мусить боротися в такій галузі, можна сказати, що їй треба вчитися, ще раз учитися і знову вчитися, щоб посуватися наперед і далі взяти участь у загальній практиці; для письменника потрібно, щоб було глибоке усвідомлення дійсності, щоб практику сприймав не без зв'язку, як якісь гори вчинків і дій, 133

134 щоб письменник умів оцінювати їх, щоб світогляд для письменника був за ту вишку, з якої він міг би бачити завтрашній день, щоб він знаходив у сьогоднішнім дні завтрашній день, щоб він умів перемагати сьогодні й утворювати завтра.

Ми кажемо: новий тип письменника утворюється там і тоді, коли завдання участі класи в утворенні своєї літератури розв'язується позитивно. Кадри наших пролетарських письменників приходять у мистецтво, не обтяжені великим вантажем давніших культурних цінностей.

Письменник з робітничої класи приходить у мистецтво і приносить не так тягар культури своєї класи, як інколи тягар некультурності. Більша частина наших письменників, тут у Радянському Союзі, так само й за кордоном, не має відповідного теоретичного підготування, через це завдання учби стоїть на першому плані, через це, підкреслюючи питання про роль світогляду, потрібний певний рівень загальної культурності, щоб виросла наша культура, щоб виріс культурно наш письменник, без чого ми не утворимо нового мистецтва.

Питання про роль світогляду, важливе з погляду того, що в зв'язку з ролю світогляду утворюються символізми, експресіонізми, реалізми, сюрреалізми, дадаїзми тощо. Відкидаючи все геть, як дурниці і брязкальця, всупереч школі буржуазних течій ми протиставимо дві течії — матеріалізм і ідеалізм.

Самі ці погляди щодо матеріалізму і ідеалістично-художніх метод походять із ставлення письменника до дійсності.

Кожний художник виходить з дійсності, але орудує по-різному: орудує матеріалізмом, беручи курс на відповідну об'єктивну дійсність; інший керується тим, що буржуазний письменник Петер Альтенберг формuluвав „Як я це бачу“, не як воно є в дійсності, не згідно з справжніми процесами, які об'єктивно дано, а „як я це бачу“.

Є дві відмінні лінії, які протиставлені одна одній. Матеріалістична лінія насамперед, якщо говорити грубо, відмінна в художнім курсі на відповідно-об'єктивну дійсність, щоб передати дане, або дійсно можливе об'єк-

тивно і згідно з дійсними законами, що відповідають дійсності.

Я хочу цим показати, що така постава питання про об'єктивні показники не суперечить суб'єктивній поставі пролетарського письменника. Навпаки, пролетарський суб'єктивізм, коли можна говорити про пролетарський суб'єктивізм тут,—я далі скажу, чому не підходить це до пролетарської класи, — він дає максимально об'єктивні пізнання дійсності.

Коли ми говоримо про матеріялістичну лінію в колишній літературі, з повним правом ми можемо казати про те, що там був матеріялістичний напрям великою мірою, але він був напрямом стихійного і обмеженого матеріялізму.

Візьміть, наприклад, творчість Золя, що належав до матеріялістів. Біологізм Золя не є в непримиренні ставленні до матеріялізму. Його біологізм не заплющує очей на дійсні процеси, що відбуваються у навколишній житті. Буржуазний світогляд не давав йому змоги по-справжньому пізнати ті нові передові тенденції, які в навколишньому буржуазному суспільстві намічалося. Хіба в Золя ми не мали, як от у його романі „Мрія“, зриву до містики? Якщо ми візьмемо Толстого, а багато пролетарських письменників учаться у Толстого, хіба не ясно, що в Толстого є елементи діалектики, елементи розвінчання свідомого й підсвідомого. Вони є, і відповідно до цього можна з'ясувати багато особливостей Толстого.

Коли ми говоримо про матеріялістичний і діалектичний напрям у художній літературі, ми не тільки полегшуємо завдання засвоєння позитивного досвіду, який призибрала буржуазна література, а й тим самим вказуємо на ті завдання, що стоять перед пролетарськими письменниками, бо найбільше у світовій літературі письменників-діалектиків а ми повинні утворити письменників матеріялістів-діалектиків.

Отож діалектика, підкреслюю, у тій обстанові величезних темпів, що огочують кожного з нас, в обстанові ламання, швидкої зміни, боротьби, бо одна боротьба замінюється другою, у цій обстанові без діалектики розгубиться письменник, він зможе охопити тільки одну ланку, одну частину і не охопить всього

136 процесу загалом. Він не зможе зрозуміти справжнього значення того чи того явища, не зможе зрозуміти як це явище зростає. Тим то це завдання треба підкреслити.

Згадаймо Ленінську вказівку на зривання всіх і всіляких масок. Ленін у своїй статті про Толстого казав, що Толстовській методі властивий найпослідовніший ідеалізм.

Зривання усіх масок — це твердження являє собою великий інтерес під час визначення творчих завдань пролетарської літератури. Теза про зривання всіх і всіляких масок відбиває той бік справи, який для наших письменників може на ділі здійснити те завдання, за спробу розв'язання якого Ленін хвалив Толстого. Це пов'язане з питанням про об'єктивність, за яку ми згадували.

Сучасне суспільство зацікавлене в тому, щоб об'єктивно пізнати дійсність, бо ми переконані перемоги робітничої класи, зважаючи не на абстрактні теорії та моральні принципи, а на підставі наукової аналізи дійсності.

Ми проти об'єктивізму, бо поза байдужого спостерігача нічого не може дати. Ми проти наслідків дрібнобуржуазного об'єктивізму, який подибуємо в дрібнобуржуазній інтелігенції навіть тоді, коли вона хоче служити чесно робітничій класі. Ми не зацікавлені дрібнобуржуазним об'єктивізмом, щоб хоч трохи затушковувати дійсне співвідношення сил тощо, і навіть більше, це не наше завдання. Робітнича класа в цьому не зацікавлена, вона зацікавлена в тому, щоб по-справжньому викривати навколишню дійсність, не тільки зовнішні явища, а й справжню суть процесу, що відбувається.

Ми не зацікавлені жадною мірою в будь-якім лакуванні дійсності. Революційному мистецтву раніш було властиве те, що з погляду революційної буржуазії, наприклад, певним способом ідеалізувалася дійсність. Ми не зацікавлені в жадному романтичному прикрашуванні. Ми не зацікавлені ні в якій ідеалізації. Ні, ми зацікавлені тільки в тому, щоб наш письменник не лишався на поверхні явищ, а щоб наш письменник був теоретиком, був людиною, що не тільки здатна

фотографувати дійсність, не тільки відбивати сьогодинішній момент, але щоб він, як людина, що працює на основі діалектичної матеріалістичної методи, був здатний на передбачення.

Розвиток пролетарської літератури визначатиметься тією мірою, якою наш письменник буде здатний на передбачення, вмітиме виявляти всі проростки нового і якою мірою його світогляд не обмежуватиметься тільки тим, що йому в даний момент дано,—у такій площині ми ставимо питання.

Є буржуазна теорія, що література завжди відстає від дійсності, що письменник, мовляв, не може справитися з тим, що відбувається у процесі ламання, у процесі розвитку.

Це теорія, побудована на вченні про письменника-жерця, це—теорія, побудована на теорії про мистецтво, відірване від поточних процесів соціальних зрушень, на вченні про те, що не можна зразу схопити й усвідомити те, що відбувається. Так, буржуазний письменник нездатний зразу охопити дійсність, бо в нього нема цієї вишки, яка зветься матеріалістичним світоглядом—марксизмом. Йому потрібна дистанція, проміжок, щоб опанувати й зрозуміти дійсність.

Наш письменник стоїть на такій вишці, яка є пролетарським світоглядом. Саме тому, що він озброюється марксизмом, він має змогу зорієнтуватися в сьогодинішнім житті, саме тому наш письменник має цілковиту можливість на практиці зруйнувати цю буржуазну теорію відставання літератури, саме тому тільки наша література, перша в світовій літературі, відкриває такі нові величезні можливості впливу мистецтва на світ, всупереч цій дрібнобуржуазній теорії.

Є теорія, що минуле мистецтво пізнавало світ, а сучасне змінює його. Цю теорію треба розуміти так, що зміняти світ можна тільки пізнаючи світ, і що між міркою усвідомлювання і перероблювання є цілковита відповідність.

Ступінь того, наскільки глибоко письменник усвідомлює і виявляє дійсність, цілком визначає вплив даного твору, що революціонізує світ.

Ми, пролетарські письменники, змінюємо світ не тільки тим, що ми пишемо плякати чи агітаційні вірші

138 Є такі неправильні теорії, це теорії, що не розуміють насамперед тих великих завдань, які загалом стоять перед робітничою клясою. Це теорія зниження змісту пролетарської літератури.

Адже ми зовсім не прихильники того, щоб у пролетарській літературі писалося тільки про робітництво. Ми знаємо, що тема про робітничу клясу, яка будує соціалізм в нашій країні, бореться проти буржуазії по капіталістичних країнах і по колоніальних країнах, була і буде центральною темою у світовій пролетарській літературі. Але було б цеховим приниженням завдань пролетарської літератури так звужувати її завдання. Ми повинні домогтися, щоб пролетарський письменник увесь навколишній світ, усі процеси, що з ними він стикається, усвідомлював і відбивав у своїй творчості, як революціонер-практик своєї кляси. Отаке завдання стоїть перед нами, і ми боремося за історичну актуальність у пролетарській літературі і водночас за її злободенність.

Творчість багатьох письменників показує, що злободенність творчости зовсім не являє собою календарного пляну кампаній, на які письменник мусить відгукуватися.

У нас є товариші, які відгукуються на 8 березня тощо. Якщо до віршу приклеїти такий ярличок — це значить іти лінією найменшого опору, це значить не розуміти те завдання, яке розв'язує пролетаріат у мистецтві, бо утворення пролетарського мистецтва не є утворення окремого мистецтва, а є кроком наперед у мистецтві всього людства.

Якщо Ленін сказав про Толстого, що він був кроком наперед у розвитку художнього мистецтва, то тим більше пролетарська література повинна стати справді новим ступенем, новим кроком, новим етапом, новою сторінкою у художнім розвитку всього людства. Через це, коли ми говоримо про пролетарську літературу, ми ставимо питання щодо глибини пролетарської літератури, щодо справжнього розуміння актуальности, коли під актуальністю розуміється не тільки зверхню злободенність.

Нам потрібна злободенна поезія, яка була б не тільки пройнята філософією, а щоб і взагалі пробувала на

рівні ідей і переживань своєї класи. Нам потрібна така злободенна поезія, і ми маємо таку злободенну поезію, яка нічого спільного не має з агітаційною халтурою пристосуванців.

Ми беремо до уваги те, що не можна звужувати завдання до створення малих жанрів, що пролетаріят повинен утворити величезну різноманітність жанрів, і ми під справжньою актуальністю розуміємо насиченість філософією злободенности в тім чи іншій творі.

У нас плутають ідею і матеріал. Ми високо ставимо питання про ролі ідей у творові, де ми в кожному данім творові можемо знайти ідею, як змісел, логіку всієї системи художніх образів, які є в даному художньому творові, — і ми застерігаємо проти плутанини ідей та матеріялу. Можна на матеріялі громадянської війни побудувати величезні ідеї, тому великої сучасности, так само, як ми можемо заялозити ідею неправильним недіалектичним трактуванням громадянської війни.

Це завдання стоїть перед нами і в РАПП, і по всіх асоціаціях, і в світовому масштабі, бо ми знаємо, що саме в напрямі шукання нового змісту, у напрямі постави питання про зміст повинна піти пролетарська література у боротьбі за остаточну гегемонію. Зважаючи на це, тематика може знайти нові форми пролетарського мистецтва.

Література робітничої класи буде кроком наперед у розвитку всього людства, коли можна буде посправжньому утворити нові форми, нові стилі в мистецтві. Це завдання розв'язується не зразу. Ми може недооцінюємо тих досягнень, які в цьому напрямі маємо. Ми бачимо роман пролетарського письменника і роман буржуазного письменника і не відзначаємо елементарної істотної відмінності, що є між цими формами, званими романом.

У межах старих жанрів, візьмімо, наприклад, нарис. Ми вже бачимо в пролетарському нарисі елементи нової якості, порівняно до попереднього буржуазного нарису, і в повісті, і в байці і по всіх напрямках ми це знаходимо й бачимо. Ці відмінні моменти ми повинні старанно підкреслити. Ми знаємо, що хибні форми свідчать за недосить розвинутий зміст твору, бо

140 справжня розвинутість самого змісту, не зважаючи на те, якою думкою просякатиме пролетарське мистецтво, буде мірою вироблення нової форми.

Ми не відриваємо методи від тематики. Ми знаємо, що питання методи й тематики неподільні, але ми зважаємо на те, що шлях від нового змісту до нової форми лежить через принцип примату змісту, а зміст лежить перед розумінням того, що нова форма виникає відповідно до нових етапів розвитку самого змісту, якого ми надаємо літературі.

Ленін, кажучи про елементи діалектики, в одному із останніх збірників говорив про боротьбу проти змісту й форми і навпаки, про відкинення форм і перероблення змісту. Ми спостерігаємо боротьбу нового змісту, що його ми вносимо, з старими формами; ми не стараємося думати про форму, про те, щоб уявляти її як якусь оболонку; ми знаємо, що ця боротьба дуже важка й забарна і триватиме аж доти, поки новий зміст знайде свою нову форму, відповідно з розвитком самого змісту.

Над цією формою ми по-справжньому працюємо, і більшість нових елементів цієї форми,— ми це можемо констатувати,— уже є в творчості наших пролетарських письменників, і цього ми не повинні забувати. Нам потрібна форма, яка була б зрозуміла мільйонам, бо пролетарська література оперуватиме не тисячею, не десятками тисяч читачів, не сотнями тисяч, а мільйонами—бо мільйони ідуть до бою й борються за соціалізм.

Рух мільйонів становить зміст сьогодення. Тим то ми й повинні спрямовувати на цей рух нашу літературу, мусимо обслуговувати нашого читача, повинні озброїти його і повести його за собою. Через це, коли ми говоримо про нові форми, ми не зводимо всіх завдань до одного завдання—засвоєння минулої спадщини класиків буржуазного реалізму, це не наш погляд,— ми беремо до уваги всі досягнення буржуазної літератури, щоб їх певною мірою використали наші пролетарські письменники. Хіба ми не мали тепер, у добу імперіялізму, в XX столітті, багато спроб оформити так званий своєрідний стиль—індустріально-імперіялістичний стиль? У нас були такі спроби, ми

можемо в таких письменників знайти багато чого з того, що повинні використати.

У цьому пляні мені хочеться сказати про досвід пролетарської літератури в Радянському Союзі, про досвід української, білоруської літератури, літератури країн Закавказзя тощо. Ніхто не заперечуватиме того, що творчий напрям пролетарської літератури Радянського Союзу такий, що вона являє собою вирішальну асоціацію в пролетарським літературним рухові; ніхто не заперечуватиме, що досвід боротьби нашого ВОАПП за вироблення метод, за розв'язання питань стилю пролетарської літератури повинен бути як слід засвоєний і усвідомлений усім нашим світовим пролетарським літературним рухом. Але ми,—і це саме наш обов'язок — ми хочемо застерегти товаришів проти небезпеки абсолютизування досвіду пролетарської літератури Радсоюзу.

Ми, пролетарські письменники Радянського Союзу, творимо мистецтво робітничої класи в країні з відсталою технікою, в країні з недостатньою до останнього часу участю соціалістичної, індустріальної культури; ми не підкреслюємо моменту урбанізму, як це робить тов. Бухарін, ні, ми говоримо про соціалістичну культуру, про соціалістичне зображення такої індустріялізації, яка знищує протилежність між містом і селом. Ми про таку участь у соціалістичній новій культурі говоримо, ми їй досі не пишемо як слід і скільки треба про індустріялізацію в нашій пролетарській літературі; і багато наших пролетарських письменників купами входять у селянську літературу. На це мусять зважати наші закордонні товариші, цим ми ані трохи не зменшуємо значення й досягнення пролетарської літератури в Радянському Союзі і хочемо, щоб наші товариші, які засвоюють і засвоюватимуть досвід пролетарської літератури з Радянського Союзу, щоб вони і до нас підходили так, бо ми багато чому в них учились і знаходимо в їхній творчості такі моменти, яких нема в наших письменників, і переносимо на наш радянський ґрунт.

Це зможе набагато посунути розвиток радянської літератури і літератури тих народів, які залюднюють Радянський Союз.

142 У нашій пролетарській літературі Радянського Союзу ми бачимо всілякі стилістичні тенденції. Ми бачимо у нас, у ВОАПП змагання всіляких творчих напрямків.

На основі нашого творчого напрямку складаються і складатимуться всілякі творчі угруповання, і ми, керуючи Російською асоціацією пролетарських письменників, ставимось прихильно до цього, намагаємось забезпечити найліпшу форму творчого змагання між кадрами наших письменників.

У нас, у пролетарській літературі, є кілька поколінь з неоднаковим досвідом, з неоднаковими методами сприймання дійсності, але в нас за основні факти, що характеризують весь розвиток останнім часом, є поява робітничого ядра і посилення масового пролетарського руху.

Минув у Радянськiм Союзi той час, коли ми налічували кілька прізвищ, десятки прізвищ наших пролетарських письменників; у нас є тепер справжній масовий рух, пов'язаний із зміцненням робітничого ядра в нашому руху; тепер є нові пролетарські кадри, цебто ті кадри, з якими працювала Російська асоціація пролетарських письменників, і їх треба вважати не за практикантів, а за людей, які починають творити й керувати літературним рухом. У нас відбувається також призов до літератури ударників.

Я вважаю, що наша конференція Міжнародного бюро революційних письменників повинна відзначити той факт, нечуваний у світовій історії, коли з-поміж робітників-ударників, передових людей комуністичної праці, з-поміж застрільників і видатніших проводирів соціалістичної індустріалізації ідуть численні нові кадри в нашу літературу.

Я гадаю, що наша конференція зробить цілком правильно, коли з цього приводу ухвалить спеціальну постанову—вітати нові кадри робітників-ударників, що йдуть у пролетарську літературу. (Оплески).

Мені хочеться тут особливо, на нашій конференції, відзначити той факт, що призов робітників-ударників під отувала вся попередня діяльність пролетарської літератури та організацій пролетарських письменників, мені хочеться відзначити ту роль, яку в цьому призові робітників-ударників відіграли наші професійні

спілки, відіграла Всесоюзна Центральна Рада Професійних Спілок.

Надто характеристично, що ця ідея є наслідок нашої спільної роботи, наших спільних пропозицій, наших спільних настановлень. Від деяких професійних спілок ми взяли ті пропозиції, які давалося в цій справі. І мені здається, що найбільшим виявом тих успіхів, які в культурній революції зробила література в нашій країні, що найбільшим виявом піднесення рівня пролетарської культури є те, що питання про долю пролетарської літератури, про розвиток пролетарської культури, цікавить уже не сотні, не тисячі людей, а мільйони людей у нашій країні, цікавляться такі організації, як наші професійні спілки та керівний їхній орган ВЦРПС. Для нас це є свідомство того, що утворюється справжнє пролетарське літературне оточення.

Ми знаємо, яке значення для розвитку літератури має питання про літературне оточення, і нашим пролетарським письменникам Радянського Союзу дуже довго доводилося працювати в літературнім оточенні, що не було пролетарським. Це помітно позначилося на пролетарській літературі. А тепер вперше ми дістаємо справжнє пролетарське літературне оточення.

Питання про читача, про зв'язок з читачем, про зв'язок з усією армією свого слова — це питання невідривного від дійсності вироблення нових художніх метод у нашій пролетарській літературі. Для нас призов робітників-ударників важливий тим, що утворює якісно новий тип пролетарського письменника. У зв'язку з питанням про тип нового письменника робітник-ударник, який іде до наших лав, стає керівною постаттю у Всесоюзній асоціації пролетарських письменників, і цей робітник-ударник спеціалізується в художній літературі, але не професіоналізується. Література не стає йому за професію, вона лишається професією рядового письменника.

Ми зовсім не прихильники того, що письменники кінче повинні стояти коло варстату. Ми, навпаки, повинні вчитися чутливому до кожного підходу, і це один із прикладів того, як перемагається, — поруч із загальним подоланням суперечності між фізичною й розумовою працею, — розрив між мистецтвом і життям.

144 От з цього погляду теж дуже важливе це саме питання про нову форму. Ми нині працюємо над цим, і це завдання нашого міжнароднього бюро, щоб наш рух зростав не тільки в широчінь. Ми, і в межах Радянського Союзу і в світовім м. штабі, переважно зростає останнім часом у широчінь. Але наш рух у широчінь повинен водночас зростати і в глибину. Без цього рух цей замкнеться в якійсь обмеженості. Через це питання про ролі теорії набуває величезного значення, бо питання про художню методу може бути розв'язане тільки тоді, коли творча практика пролетарського письменника взагалі буде по-справжньому теоретично оформлюватися, по-філософському узагальнюватися і поглиблюватися. От які завдання стоять перед нами.

І саме зростання нашого руху в широчінь, зокрема таке явище в нашім ВОАПП, цей рух, особливо висуває питання про методу. Робітник-ударник, який приходить у літературу, приходить з вимогами справжнього вироблення художньої методи. Він це питання опрацьовує і не пройнятий панськими забобонами щодо цього. Тим то питання про методу дуже багато важить. І творчу дискусію треба починати саме з питань про методу.

Мені здається, що німецький товариш Вайскопф припустився тут помилки, почавши з питання про жанр, з питання про долю романа, а не почавши з загальних питань про методу. І коли такий цінний для нас товариш, як тов. Вайскопф, виступив з доповіддю на тему, чому Маркс протиставив Шіллера Шекспірові і дорікав Ляссалеві, що той „шіллерствує“, то він куди більше допоміг би правильно розв'язати питання про художню методу в пролетарській літературі, якби почав із загальних питань.

Ми знаємо, що наша метода не претендує на той чи той один жанр. Ми знаємо, що на основі нашої методи можна утворити ніколи й ніде не бачену різноманітність жанрів. Тим то, коли ми говоримо про жанр пролетарської літератури, то ми підкреслюємо, як я вже згадував, що ми учимось не тільки у класиків, а ми підкреслюємо завдання засвоєння всього назбираного людством літературного досвіду.

І, приміром, такий роман, точніш спроба утворення виробничої повісти П'єра Ампа і талійський футуризм типу Марінетті, і твори Толстого,— всі їх як форму можна використати в нашій пролетарській літературі і при тім не способом запозичення від тої чи тої літературної традиції, а способом вивчення певних літературних шкіл, що виходять із життєвої потреби, із потреби революційної практики, допомагаючи здійснюватись черговим завданням пролетарської революції. Ми через це не поділяємо наше мистецтво на високе й низьке мистецтво, що властиве було минулій літературі. У нас нема такого руху й не може бути.

Усякий твір мистецтва в будь-якім жанрі, якщо він служить показом діла робітничої класи, має рацію існування. Колись Вольтер сказав, що „гарний усякий вид мистецтва крім скучного“—ми можемо сказати: гарний усякий жанр, що служить революційному переробленню світу. З цього погляду мені варто було б згадати про одне завдання, яке не досить ярко випинають у нас, обмірковуючи творчі питання. А саме—я маю на увазі завдання показу маси.

Ми, товариші, провадили в нашій асоціації пролетарських письменників, як і у всім ВОАПП, велику дискусію про гасло психологізму, гасло показу живої людини. Який був дійсний зміст цього розуміння? Це гасло не являє собою якоїсь універсальної відмічки, щоб знаходити творчу методу для пролетарської літератури.

Ці гасла закономірно впливали з певного типу, певного рівня пролетарської літератури. „Жива людина“—була правильна, потрібна, виконуючи величезну роль, бо гасло „живої людини“ являє собою протест проти схематизму, проти голого плякату, проти нерозуміння завдань конкретного показу дійсности.

Ми билися в питанні про психологізм під час боротьби з тією течією, в якій проповідувалося теорію про те, що нам не треба порпатися у людській психології. Керженцев, наприклад, просто писав, що в новій літературі можна знехтувати питання про психологію. Ми вважаємо, що це є просто перенесення в нашу літературу послідовно буржуазної тенденції італійського футуризму типу Марінетті.

Ми вважаємо, що в нашу добу, добу перероблення людського матеріалу і творення нових людей, пролетарській літературі саме й годиться працювати над психологією. Ми боролися проти тих людей, які намагалися протиставити показ психології індивідуальної і показ психології соціальної, які казали, що не треба показувати індивідуальної психології, а показувати тільки соціальну. Ми боролися проти цих людей, довівши насамперед їх елементарну марксистську неграмотність. Для нас, марксистів, істота є сукупність людських взаємин, а психологія є частковий вияв цих взаємин. Для нас, марксистів, не можна було так протиставляти, і ми билися проти індивідуального психологізму, що характеризується тим, що процеси, які відбуваються в людській психіці, показується незалежно від соціального укладу, необумовлено тим зрушенням, яке нівелює людську психіку.

Ми боролися проти таких ідеалістичних тенденцій, які ми бачили в романі такого видатного пролетарського письменника, як Юрій Лібедінський.

Коли ми говорили про індивідуальний показ мас та індивідуальної психології, то не трималися буржуазного уявлення про соціалізм, який нібито нівелює осіб. Ми знаємо, що пролетарський колектив забезпечує щонайбільший розквіт людської особи. І саме тому ми боремось проти всяких спроб заперечувати потребу показу людської психології й окремої людської особи. Ми відкидаємо вульгарну механістичну тенденцію і підкреслюємо завдання показу мас, бо для нас питання про показ колективної психології стоїть так, що колективна психологія може бути показана не тільки через показ психології індивідуальної.

Тут можуть бути знайдені всілякі форми розв'язання цього завдання.

Товариші, всі ці питання з незвичайною силою і рішучістю підкреслюють роль літературознавства. Буржуазна література, так само, як і інші ділянки буржуазного ладу, зазнає кризи. Кризи зазнає і літературна критика. Завдання марксистської критики, марксистської теорії естетики, що стоять перед нашим рухом, у всю широчінь і у всю глибіню ставлять це питання, яке треба розв'язати як слід.

Величезне зростання марсистської діалектичної думки не тільки в нас, у Радянськiм Союзi, а й серед загонiв пролетаріату з iнших країн, нарештi, наша боротьба проти праць Переверзева свiдчить про чималi досягнення марксистського лiтературознавства.

Роль теорії ми повинні особливо підкреслити в зв'язку з усією складністю завдань, які стоять перед пролетарською лiтературою. Я згадував тут про успіхи свiтового пролетарського лiтературного руху. Треба вважати ці успіхи тільки за перші кроки, треба розуміти, що ці успіхи, як би їх високо не цiнували, вiдносно ще невеликі. Зважаючи на це, ще раз повторюю, що ці завдання теоретичного порядку ми повинні вирішувати дуже уважно, старанно, цiлком серйозно.

Але жадною мірою не знищувати національних вiдмінностей країн, не тільки беручи до уваги творчий рівень їх культури, але зважаючи й на те (це обов'язкове для всіх нас правило), що міжнародність пролетарської культури спричинює на данiм етапi не якесь заперечення національних форм, а навпаки — найбільший розквіт національної культури, національної формою і пролетарської змістом. Це ми повинні не забувати, ставлячи творчі питання.

Наша постава творчих питань мусить бути розрахована не тільки на кадри пролетарських письменників, але повинна давати гасла і для революційних попутницьких письменників, правлячи водночас не тільки за зняряддя завоювання їх на наш бiк, а й за засiб дальшого перетворення їх на наших спiльників, а потiм і на пролетарських письменників.

Третій перiод розвитку капіталізму суворо уточнив критерій пролетарської революційної лiтератури. Не випадково, що за цього перiоду вiдбулося щонайбільше висування нових робітничих кадрів, щонайбільше не абсолютно, а рівняючи до минулої доби розвитку пролетарської лiтератури.

Заслугою доповіді тов. Іллеша є те, що він вiдзначив потребу поставити ставку на кадри, і не словами, а ділом. По всіх наших організаціях треба поставити ставку на ці робітничі кадри. Це треба здійснити без жадного інтелігентського сюсюкання, без жадної махаєщини. Такі тенденції неминуче трапляються і трапля-

148 тимуться. Їх треба переборювати, домагаючись того, щоб у нашому рухові,—який не однорідний своїм складом, в якому є не тільки пролетарські письменники, а й частина попутників, була забезпечена гегемонія пролетарської літератури і пролетарських кадрів не просто у вигляді командування—за це по руках,—не просто самим адмініструванням,—за це викидати геть—а гегемонія завоювання через глибину постави питань, через гарну роботу. Ось як треба домагатись гегемонії пролетарських кадрів по наших організаціях.

Ми не міняємо назви, ми—міжнародня організація пролетарських і революційних письменників. Значення цього факту треба взяти до уваги у всьому обсязі. Проблема попутництва в жадній мірі не усувається. Та поглиблювана криза, яку ми помічаємо, те нове піднесення революційної хвилі, дає нам змогу додатково притягти до нас нові кадри людей з-поміж дрібнобуржуазних письменницьких кадрів. Вона дає змогу утворювати собі нових спільників з-поміж людей, які тепер ще не йдуть з нами.

І ми повинні завдання боротьби за ці кадри поставити на всю велич, з усією увагою, цілком виразно. Мені здається, що тов. Бехер трішки помилився в своєму виступі, коли він сказав, що при першій сутичці з буржуазією, ті, що сьогодні співчують на всі 100%, тоді опиняться по той бік барикад. Я гадаю, ще це деяке перебільшення.

Так, загострення класової боротьби, настигання самої боротьби за владу наново перереєструє кадри попутників, так само, як у нас, у Радянській країні, перехід до реконструктивного періоду перереєстрував кадри попутників: частина зробилася нашими спільниками, а частина відкинулася до буржуазії.

Така перереєстрація станеться, але я гадаю, що тов. Бехер применшує значення завдань боротьби за кадри.

Перед нами стоїть завдання боротьби за кадри селянських письменників. Тут ми зробили надто мало. Є кадри селянських письменників, які ми можемо й мусимо „спролетаризувати“.

Гасла нашої організації були сформульовані і в доповіді тов. Іллеша і в виступах тов. Гопнер та інших

промовців. Ці гасла є передумова тієї роботи, що дає нам можливість бути широкою організацією і організацією, що ставить перед собою питання про завдання керівництва світовим літературним рухом.

Ми натрапляємо на дві небезпеки: одну небезпеку можна назвати „мондізмом“, це — небезпека, пов'язана з тим напрямом, якого додержує журнал „Монд“, і інша небезпека — лівого сектантства.

У чім саме ці небезпеки?

Одна небезпека та, що в практиці „Монду“ ми маємо цілком правильне спрямування завоювати на наш бік не тільки комуністичні кадри, а й певні шари інтелігенції, але ми маємо там таке поширення цього завдання, коли стирається всякі класові межі, коли цілком знищується класові відмінності пролетарської літератури і коли боротьба за нові кадри провадиться коштом зм'якшення гострих кутів.

Це не наша більшовицька тактика. Ми знаємо, що спільників та попутників завойовують лише тоді, коли питання ставиться рубя, цілком виразно, принципіально, так, що всі спроби стирати гострі кути призводять до того, що не ми починаємо відігравати ролі гегемона і ведемо за собою попутницькі кадри, а попутницькі кадри починають за собою вести тих, хто мусів би їх вести. Це ми бачимо з прикладу „Монду“. Це дуже велика небезпека в тій літературній політиці, яку має провадити наша міжнародня організація.

Я не ілюструватиму своє твердження тими прикладами недозволеного примиренства з буржуазною ідеологією, яке дозволив собі „Монд“ у своїй передовиці з питання про європейську федерацію, але виходить перегукування між Анрі Барбюсом і Бріаном у питанні утворення Сполучених Штатів Європи.

Ми маємо приклад, коли в передмові до анкети, видрукованій у „Монді“, сказано: залишаємо партіям діяти на політичній арені й запроваджувати в життя проповідувані ними доктрини, а „Монд“ вважає за свою повинність провадити виховну роботу; коли Анрі Барбюс заявив у статті, в числі за 7 червня: ми стоїмо осторонь від політичної боротьби.

Ні, вибачайте, революційного літературного руху осторонь від політичної боротьби не можна створити і 149

150 не створите !.. (Оплески). Це дурниці, бо сама ця теорія являє собою один із виявів впливу буржуазії на ту політичну боротьбу, яку повинні провадити наші загони пролетарських письменників на літературнім фронті.

Тим то проти небезпеки такого мондистського гатунку ми повинні виступати якнайрішучіш. Друзів ми мусимо завойовувати. Ми раді кожному новому співникові, кожному новому попутникові ; ми б'ємося, повинні битися і битимеємось за кожного письменника, якщо є хоч найменша надія відвоювати його на наш бік.

Але ми вважаємо, що це завдання може бути розв'язане тільки на основі ясної, виразної, принципіальної лінії, як також на основі перероблення усяких сектантських тенденцій, як оця, наприклад: „коли ти не на 100% наш, значить ти нам не потрібен“. Такі теорії шкідливі. Треба розуміти, що надалі йтимуть і повинні йти до нас люди, в яких ще багато буржуазної й дрібнобуржуазної жужелиці.

— Ми повинні вичищати цю жужелицю всередині наших організацій, а не казати, щоб вони раніш обчистились, а потім увійшли до нашої організації. Приклади такого сектантського типу ми бачимо на наших пленумі. Треба цю небезпеку переробити, щоб наш рух був міжнароднім масовим рухом, таким рухом, яким справді могла б пишатися робітничка кляса.

Дальший момент — про світовий розмах нашої роботи. Гляньте на наше засідання, на європейсько-американське обличчя нашої конференції. Де Схід? Де країни колоній? Їх неповно репрезентовано в нас. Це є докір усій системі нашої роботи.

У нас тут, у цім напрямі, відбувається величезна робота, тим часом у Японії ми маємо справжню організацію пролетарських письменників, тим часом,— я кажу про Японію не як про колоніальну країну, я кажу про Японію, як про Схід,— ми маємо в Китаї справжній рух, ми бачимо назрівання Індійської революції, що починається і повинна зробити почин висуванню пролетарських кадрів. Ми їх не знаємо. Отже, до завдання роботи на Сході ми повинні взятися якнайрішучіш.

Ми повинні зробити це у світовому масштабі, ми мусимо розгорнути боротьбу з клясовим ворогом. Ми повинні відзначити роботу тов. Ганни Зегерс, яку вона

виконала в Пенклубі, в Лондоні, коли вона, показуючи приклад пролетарського революційного виступу буржуазній письменницькій організації в Лондоні, сказала чудову комуністичну промову.

Мені хочеться відзначити, що зробив тов. Людвіг Рен у Голяндії, коли він мусів був перед радіо-мікрофоном читати уривок свого роману. Коли він прочитав кілька фраз свого роману, то сказав: „що роман?— роман не важлива річ, а от важливо те, що готується війну проти Радянського Союзу“, і почав промову,— оце я розумію.

Товариші, у нас є нечувані, величезні перспективи; ми можемо з справжнім оптимізмом дивитися в майбутнє, з оптимізмом, що не призводить до занепаду сил, а підбадьорює до щонайбільшої широкої боротьби. У нас величезні перспективи боротьби. Успіх міжнароднього бюро — це успіх світової революції, це рух наперед.

Наш рух іде вперед. Казали, коли відбувається боротьба, мовчать музи. Коли відбувається наша боротьба, мовчать музи буржуазного мистецтва, реакційного мистецтва, і повним голосом лунає наше мистецтво, мистецтво пролетаріату, мистецтво пролетарське, революційне. Наше революційне мистецтво — це мистецтво соціалістичного штурму. (Бурхливі оплески).

КІНЦЕВЕ СЛОВО

Товариші, перше слово про оцінювання обговорення, що відбулося з приводу доповіді. Я мушу сказати, що дебати показали абсолютну єдність, яка охоплює нашу конференцію в оцінці тих загальних засад, на підставі яких доводиться працювати міжнародньому революційному письменству, і в оцінці тих завдань, які стоять перед нами.

Найважливіш це те, що єдність нашої конференції досягається не коштом будь-якої невизначеності на пряму, не коштом будь-яких огріхів щодо принципів, а саме на основі виразності генеральних настановлень. Це є запорука того, що та єдність, яку ми тут виявили, не являє собою парадної декларації, а послужить за бойову програму для дальших наших дій після конференції.

152 Мені особливо хочеться відзначити той факт, що на основі генеральної лінії об'єднуються не тільки люди, що належать до певної секції Комінтерну. Мені особливо хочеться відзначити тут промови тих т.т. — Юбермона і Хезлопа, — які не належать до комуністичної партії, але декларували тут згоду з генеральними настановленнями, для боротьби за які закладалось і далі працюватиме наше МБРЛ. Мені особливо хочеться відзначити в промові тов. Хезлопа його заяву про соціал-фашизм, заяву, з якої видно не тільки про якийсь відхід від, скажімо, макдоналдівського опортунізму, але яка являє собою перехід до нашої оцінки. І з цього погляду — велику політичну вагу має акт виступу т. Хезлопа, який наша конференція повинна вітати.

Я вважаю, товариші, що самий хід конференції, ті дебати, які тут відбулися, дебати, в яких не тільки порушували справу про завтрашні завдання, але в яких також подавалося інформації про сьогодинське становище в країнах, що малювали нам наявність кадрів наших пролетарських революційних письменників по всіх закутках земної кулі, — цей хід дебатів довів, що ми самі досі недостатньо оцінювали важливість тої справи, якій ми себе присвячуємо, і тих можливостей, що перед нами відкриваються.

Треба сказати, що тільки на цій конференції ми цілком ясно усвідомили собі, які великі резерви й ресурси ми ще повинні використати в нашій боротьбі, які ми можемо підтягнути до себе і які до нас уже підходять. При чому цю роль ми повинні виконати в ділянці літератури.

Цікаво, що наша конференція спричинила утворення міжнародного об'єднання художників революції. Ми читали в сьогоднішнім „Комуністі“ про створення міжнародного товариства „Художник і революція“. Це тільки початок того зрушення, яке всьому світовому пролетарському мистецтву дає наша конференція, і ми певні того, що ці об'єднання ростимуть і міцнішатимуть, що слідом за ними утвориться міжнародне об'єднання пролетарських театрів, міжнародне об'єднання пролетарської музики, які загалом являтимуть собою розгорнутий наступ пролетарського мистецтва усім фронтом (Оплески).

Мені здається, товариші, що на цій конференції ми почали вже намацувати насправжки налагоджені практичні форми зв'язку між нашими національними секціями і ми наблизилися вже до того, щоб закінчити попередній етап нашої роботи, коли міжнародне бюро правило за бюро зв'язку, за інформаційне бюро. Ми під кінець праці конференції підійшли до усвідомлення потреби перетворення нашого міжнародного бюро революційної літератури на справжній штаб, що керує всіма національними загонами, на основі того світового досвіду, який ми маємо, на основі тієї лінії, яку опрацьовуємо у взаємодії всієї нашої роботи.

Ми вступили працями цієї конференції в новий етап нашої роботи, яка буде одмінною добою проти минулих темпів.

Треба зрозуміти, що після цієї конференції темпи нашого розвитку повинні зробитися і неминуче зробляться ще бурхливіші, ще швидші й багатші на наслідки.

До речі тут згадати про наші робітничі кадри. Коли ми щось справді недооцінювали як слід, так це всі ті можливості, які є в нас, щоб утворити по капіталістичних країнах робітничі кадри. І питання про те, як нам далі по-справжньому працювати, щоб втягнути в наші лави робітничі кадри, здається мені важливішим, якщо не найважливішим принципіальним і політичним питанням нашої конференції.

Річ у тім, що той призов робітників-ударників, який відбувся в нашій країні, він звичайно відбиває специфічні умови розвитку пролетарської літератури в країні робітничої класи - переможця, навіть більше — в умовах уже 13-го року революції, в умовах реконструктивного періоду.

По країнах капіталістичного Заходу, звичайно, таких кампаній не може бути. Адже в нас, у Радянському Союзі, втягання до лав наших пролетарських письменників дедалі новіших робітничих кадрів, втягання робітничого ядра, цього справжнього гегемона всього пролетаріату і літературного руху, у нас це відбувається не у вигляді кампанії, а день-у-день, рік-у-рік.

Не можна думати про те, що можна у вигляді будь-якої кампанії, будь-якого дня, якогонебудь тижня вербування притягнути чи організувати робітничі кадри.

154 Так не робиться. Так можна наробити багато шелесту, але так не робиться масового робітничого руху.

І нинішній призов робітників-ударників важливий загалом тим, що це не тільки новий етап у розвитку пролетарського літературного руху, але це новий етап у розвитку самої робітничої класи, бо відбувається призов робітників-ударників не тільки в самій літературі. Цей призов, як відомо, почався поза літературою.

Ми тут мобілізуємо робітничі кадри до літератури насправжки з позалітературним гаслом, і це повинні взяти до уваги закордонні організації. Вони повинні завоювати й висувати нові робітничі кадри не у вигляді самопливу, а у вигляді справді великої повсякденної роботи, що не матиме нічого спільного з народницьким „ходінням у народ“.

Мова мовиться про практичну участь письменницьких кадрів у повсякденній боротьбі робітничої класи, і ці кадри в цій практичній боротьбі знаходитимуть і виявлятимуть нові письменницькі робітничі кадри. У цьому плані надто важливе те, про що висловився сьогодні тов. Біха, що коли в Берліні відбувався страйк металістів, то німецька спілка пролетарських письменників прикріпила своїх членів до страйкових комітетів тих підприємств, що застрайкували. Оце та нова форма знаходження нових кадрів, що можуть забезпечити справжнє втягання до наших лав нових робітничих кадрів.

Товариші, недооцінювання значення робітничих кадрів, недооцінювання значення роботи з ними, недооцінювання тих можливостей, які є в робітничій класі, являє собою просто вияв правого ухилу серед наших лав... (Оплески).

Було б великим применшенням ставити питання так, що, мовляв, відрив пролетарської літератури від політичних завдань своєї класи це є правий ухил,—це є найяскравіший вияв, найповніша форма вияву правого ухилу. Але дійсним виявом правого ухилу є такий факт, коли недооцінюється не просто можливості пролетарської літератури, але недооцінюється роль пролетарської літератури в р бігничому русі.

Мені хочеться сказати кілька слів про гасло боротьби на два фронти, як саме його застосовували в

нашій роботі, і в зв'язку з тими дебатами, що відбулися тут, на конференції.

Яка головна небезпека в нашому світовому літературному русі? Мені здається, що ми не йдемо прсто шляхом копіювання партійних резолюцій. Головна небезпека — в правому рухові, бо така взаємодія сил у цьому рухові, бо правий ухил є найнебезпечніший серед усіх ідейних впливів, що ними буржуазія намагається збити з правдивої дороги наші організації та кадри.

І коли тов. Вайскопф порушив справу, яка головна небезпека в німецькому союзі, то мені здається, що наша конференція повинна тут домагатись такого формулювання, яке б не лишали місця для жадних хитань і сумнівів.

І не зважаючи на дитячу хворобу лівизми, не зважаючи на габоризм¹, головна небезпека, проти якої слід змобілізуватись нашим німецьким товаришам, є права небезпека.

Я, зокрема, критикував формулювання тов. Бехера. У своїй доповіді тов. Бехер дав мені довідку, що те помилкове формулювання, яке я критикував, вже виправлене. Це слід тільки вітати. Це є запорука тому, що ми ті помилки, що скеровані ліворуч, можемо виправляти загалом у багатьох випадках швидше й краще, ніж помилки правого характеру, бо помилки правого характеру виявляються в далеко захованішій формі, слизкіші, бо правому опортунізму надто властиве всіляке пристосування, всіляке маскування тощо. Це слід викривати якнайрізкіш, якнайвиразніш, пам'ятаючи, що в умовах розвитку німецького літературного пролетарського руху всяку спробу стирати грані між дійсними пролетарськими письменниками, тими письменниками, які йдуть до нас, щиро, сумлінно, чесно, послідовно, мужньо, і між тими, які тільки приходять до нас і ще лише будуть пролетарськими письменниками, — всяку спробу стирати таку грань треба вважати за один із виявів правого ухилу.

І мені здається, що тут до речі згадати й про колонії. Там небезпека стирання меж між різними класовими загонами надто велика. Саме там, у колоніях, ми

¹ Андор Габор — німецький пролетарський письменник, який припустив „ліву“ помилку в оцінці Анрі Барбюса.

156 мусимо втягати до наших лав якнайбільше революційних письменників.

Ми мусимо бити по руках тих, хто виявлятимуть тенденцію сектантства, вимагатимуть стовідсоткової пролетаризації від людей, яких ми повинні вести за собою і довгий час переробляти. Але й там питання про стирання граней мусить стояти якнайрізкіш, там ми теж проти всякого стирання граней повинні боротися якнайрішучіш. Боротьба на два фронти щодо цього є боротьба за чистоту нашого класового обличчя. Треба тільки забезпечити й забезпечувати виразне класове обличчя нашого руху.

Без усяких цехових гримас, без жадної махаєвщини конче потрібно втягати до нашого руху попутницькі кадри і зокрема багато дечому від їхньої літератури повчитися, що теж слід підкреслити.

Під час праці нашої конференції ми дістали повідомлення з Франції, що там останнім часом утворено асоціацію, яка зве себе „Асоціацією революційних письменників“. Що, власне, являє собою в основному ця асоціація? Дальший ступінь уперед колишніх сюрреалістів, які трохи поширюють свій давніший склад.

Це, звісно, далеко не в е те, що нам потрібно. Товариші сюрреалісти на нашім пленумі зреклися багатьох своїх минулих помилок. Коли ми слухатимемо доповідь французької комсії, ми почуємо тоді заяви з певних зобов'язаннями в цій справі, які товариші оголосять, але ці заяви ми перевіримо на практиці. (Оплески). Ми перевірять тим, наскільки товариші здолають у своїй роботі у Франції ставити вище інтереси політичної доцільности, інтереси запровадження нашої лінії — МБРЛ — над інтересами давнішої літературної гуртківщини, давнішого літературного поділу.

Гасло консолідації всіх сил, що їх ми можемо й мусимо об'єднати, є гасло світового масштабу, але нам треба, щоб гасло консолідації було не просто безмістовне — мовляв, що більше народу об'єднається, то ліпше — а нам треба, щоб це об'єднання відбувалося на принциповому ґрунті. Гасло консолідації тільки тоді цінне, коли воно сповнене конкретного змісту. Телеграма тов. Барбюса з привітанням конгресові являє собою факт, що виявляє тенденцію консолідації.

Тов. Барбюс вітає наш пленум після тієї критики, яка була на нашім пленумі. Я гадаю, що факт наявності телеграми від тов. Барбюса свідчить про його виразне бажання працювати разом з нами і про konieczну потребу ще більшого посилення критики з нашого боку. Якщо тов. Барбюсові справді хочеться з нами працювати, то це ми всіляко вітаємо і для цього ладні зробити всі залежні від нас кроки, і першим таким кроком є вимога від тов. Барбюса не просто вияву привітання на нашу адресу, а визначити ставлення до тієї лінії, яку ухвалить наше міжнародне бюро.

Питання про консолідацію сил у Франції стоїть так, що нам треба втягти до нашого руху і тов. Барбюса і тих товаришів, які гуртуються навколо його, але це об'єднання матиме рацію тільки на основі повного і стовід откового погодження на лінію, ухвалену нашим пленумом. Ми могли сперечатися до пленуму. Наш пленум, наша конференція дадуть лінію нашої дальшої роботи, і ми на її основі мусимо працювати. Ось те настановлення, яке, здається мені, ми повинні дати в цьому напрямі.

Аджеж нашим завданням є консолідувати сили на певній основі—не на основі тих чи тих шукань жанру, а на основі загальнополітичних завдань, що стоять перед революційним літературним рухом. Але це аж ніяк не означає якоїсь можливості нехтувати творчими питаннями. Наша конференція довела зовсім інше. Вона довела, як по всіх національних загонах нашого руху настигла потреба заходитися коло питань художньої методи, настигла потреба всерйоз і щонайглибше підійти до питань творчого порятку. З цього погляду я мушу сказати цілком ясно, що дебати, які в нас відбулися, далеко не задовільні. Це ще не теоретичне узагальнення нашого світового досвіду, а в ліпшому разі узагальнення національного досвіду, хоч би й світового руху.

Ми повинні перейти до нового етапу не тільки теоретичного узагальнення досвіду певного національного руху,—а ми з цим справляємось по багатьох країнах кепсько,—ми мусимо зуміти підвестись до теоретичного узагальнення всього світового досвіду загалом.

158 Отакого ставлення творчих питань тут ми насправжки не мали.

Слд якнайвиразніш установити, що ті загальні основні твердження, які я намагався викласти і вмотивувати в своїй доповіді, зустріли тут прихильне ставлення від усіх делегацій. Це промовляє за те, що в нас є передумови не тільки для боротьби за загальнополітичні гасла, але що нас об'єднує і деяка спільність, поки ще попередня, але вже фактична спільність у творчих питаннях, і це ясно чому.

Наші гасла щодо творчости не йдуть якимсь іншим напрямом, ніж наші політичні гасла, ні, між нашими творчими гаслами й політичними гаслами є цілковита погодженість саме тому, що є така погодженість, саме через це ми тут так легко знайшли спільну мову в питаннях творчої дискусії. Проте тому, що треба брати до уваги нашу спільність тут, як спільність тільки основних передумов ставлення питання, саме тому, що багато питань щодо творчости починається за цими основними передумовами,—саме тому потрібна особлива точність у тих основних пунктах, про які ми говорили.

Тут до речі хочеться мені згадати про виступи тов. Біха і Вайскопфа в питанні про пролетарський роман. Тов. Біха, полемізуючи, сказав про те, що ми вже маємо пролетарський роман на всі 100%. Я мушу сказати, що це твердження правильне в тій частині, в якій воно полемічно загострене пр ти заперечення потреби для пролетарського літературного руху користатися з форми романа. Але саме тому, що воно, як таке, полемічно правильне, зразу виявляється і обмежена правильність цього твердження, бо коли мовиться за пролетарський роман на 100%, то ми мусимо розуміти роман, що на всі сто відсотків відповідає всебічно завданням клясової боротьби пролетаріату, а це не про всякий роман можна сказати.

Дуже часто надто серйозні моменти замінують прихованим формалізмом, у ліпшому випадку теоретичним, а в гіршому фокусницьким. Таким тенденціям ми повинні давати відсіч, беручи до уваги те що питання жанру не можна зрозуміти інакше, як питання категоричности стилю, цебто відповідно з тим, що ми говоримо про

потребу зважати на питання художніх метод, у зв'язку з питаннями художньої творчості. Треба згадати тут про виступ тов. Юбермона.

В його виступі питання про об'єктивізм пролетарського художника трактувалося не в пролетарським революційним значенні цього слова, а в об'єктивістським значенні; тим часом я казав, що пролетарська об'єктивність нічого спільного з якимсь об'єктивізмом не має, не повинна мати.

Теорію об'єктивізму обстоює Юбермон, який запевняє, що художник не повинен виявляти свого ставлення до фактів, що факти треба розуміти, і що це зрозуміле самому читачеві.

У цьому виявляється письменникова тенденція бути неначебно фотографом і відбивати дійсність взагалі, та якнайоб'єктивніш.

Цей погляд хибний, це хибне твердження. Це є нерозуміння того, що той самий об'єктивний фотограф не являє собою такої досконалої, безпомилкової, об'єктивно правильної фотографії. Сама фотографія не становить собою об'єктивно правдивого матеріального пізнання світу, і тут має значення вибір фокуса при фотографуванні.

Можна зробити, наприклад, футуристичний знімок. Є такий художник Рогченко. Якщо візьмете його праці фотографічним апаратом, це — кепські футуристичні картини.

Тим то уявлення про можливість такого повного об'єктивізму це зовсім хибне уявлення, яке пов'язане з недооцінками світогляду, недооціненим значенням методи й нерозумінням того, що і для нас порівняння до усвідомлення дійсності не протилежне нашому порівнянню змінити світ, а просто з нього впливає через те, що революційна одміна й перебудова світу залежить від зближення законів і суспільства.

Тут я хочу згадати про виступ тов. Панферова. Тут тов. Курелла полемізував з ним, але треба сказати, що в основі виступу тов. Панферова є цілком слушна думка про потребу говорити за методу діалектичного матеріалізму не в пляні загальних формул і міркувань, а на підставі дійсного обліку зокрема того часткового руху, з якого сама матеріалістично-філософська думка

160 впливає, до того, як прийшла до діалектичного матеріалізму.

У цім зв'язку уявлення Фоєрбаха і Маркса, які згадує Панферов, підкреслюють особливо якість, яка відрізняє нас від попереднього домарксистського матеріалізму. Її ми мусимо брати до уваги. Правда, тут не можна припустити будь-якого механічного розвитку усвідомлення й зміни світу.

Справа не є так, що це нібито дві лінії. Справа така, що цієї єдності роботи художнього пізнання й перебудови світу не можна відокремлювати. Ми можемо пізнати світ у революційній його перебудові, в ході його перероблення. Не про те мовиться, щоб перебудувати світ, і потім пізнати його, а що в революційній практиці, яка являє собою єдність пізнань, зміна світу є художникове завдання. У ньому була думка Панферова, і це має певне значення для нашої дискусії.

Дальше питання, на якому хочеться спинитися і яке ми обговорювали, це питання про психологізм. Я мушу застерегти, що я не погоджуюсь із виступом тов. Лайцена, загалом правильним і змістовним. У виступі припущено ту помилку, що коли говорилося про завдання показувати маси, він казав, що в завданні показувати маси кінце треба завбачати схематизм.

Може мовиться про терміни, може складається різний змісту розуміння схематизму (3 місця: „Це неминуче“). Може це покищо неминуче. Одна річ констатувати історичну закономірність, історичну неминучість чи що, інша річ цю історичну перешкоду на шляху нашого розвитку обернути на систему чи теорію. Теоретично часто трапляється певна хиба, якої не вміють подолати, те чи те лихо, з яким не можуть справитися, і потім оголошують за досягнення, за справу, що заслуговує на підохочування.

Одна річ констатувати закономірність, інша річ правомірність. Можна констатувати закономірність такого явища, але ми заперечуємо правомірність, ми заперечуємо право на його існування. Ми повинні виявити щодо цієї аналогії різні течії. Якщо взяти комуністичну думку, ми маємо всякі відтінки. Є французький комуніст Бріс Парен, який недавно написав статтю „Особистість у комунізмі“. Я мушу зауважити, що більшої містичної

дурниці й більшого ідеалістичного маячіння мені не доводилося читати в цій питанні. Ця стаття є відповідь на статтю буржуазного критика Пірнейса. Я не буду говорити про цього буржуазного критика, я згадаю про те, як відповів Бріс Парен. Він ґрунтується на тому, що ніякого душевного впливу не існує. Розмови про моральний вплив цілком безпідставні. Він каже, що сучасному суспільству властиві окремі індивідуальності, які не залежать одне від одного й автономні. Тим то жадного морального впливу людини на людину не може бути, а майбутньому суспільству властива буде відсутність індивідуальних особливостей в окремих людях, буде єдине й ціле, і не треба буде говорити про духовний і моральний вплив.

Він каже, що комунізм спричинить такий колективізм, за якого загальний добробут скоротить потреби. Соціалізм загострює апетити в людині. Апетити в людини більшають, справитися з цими апетитами ми не можемо, тим то комунізм скорочуватиме ці апетити, але натомість, мовляв, буде рівність і загальний добробут.

Тут повторюється звичайну стандартну і найогиднішу з буржуазних теорій щодо соціалізму. Парен зауважує, що коли в природнім стані є дужі і кволі, то потрібен контрольний орган, щоб накинати людям рівність, якої нема в природі. Це принцип комунізму. Така теорія являє собою своєрідне „увінчання“ погляду буржуазії щодо комунізму. У такій теорії викривається її корисливість, виявляється певне нерозуміння, до чого саме допроваджує комунізм у цьому напрямі.

Така теорія Парена є нахабним наклепом на комунізм, а звідсіль зростають у різні напрями такі антипсихологічні настрої. Вони бувають пов'язані з сучасними тенденціями в психології.

Часто у нас антипсихологічні настрої являють собою закономірну й справедливую реакцію проти буржуазного психологізму, проти буржуазного порпання в собі, проти ідеалістичних викривлень матеріалістичного показу психології, який буває в нашій радянській літературі.

Коли ми говоримо про буржуазну літературу, про буржуазну кризу, то мова мусить мовитися не тільки про

162 буржуазну літературу, треба говорити не тільки про буржуазну культуру загалом. Ми говоримо просто про реакційність буржуазної думки, ми кажемо, що буржуазія шукає виходу з кризи в сучасній буржуазній літературі, з кризи в сучасній буржуазній культурі по шляхах реакції.

Це ми мусимо усвідомити, коли мовиться про вихід з культурної кризи, із тієї кризи, в яку буржуазія намагається штовхати літературу.

Буржуазія намагатиметься шукати виходу з утвореної кризи. Методи нашої роботи конче треба пов'язувати з стратегією нашого руху, з контрнатупом проти цієї буржуазної реакції. І тут ми повинні ставити не тільки організаційні питання нашого руху, а й такі питання, як матеріяльне становище письменника з робітників за кордоном. Це дуже важливе питання, і наш рух не може його обминати.

У нас, у Радянським Союзі, є така система роботи з автором спершу складають договір на книгу і видають йому аванс. Автор одержує під час праці гроші частками, а остаточно розраховуються з ним у момент видання книги. За кордоном розраховуються з автором частками, в міру того, скільки примірників книги розпродано. Отож там продаж книги є мірою компенсації авторської праці над цією книгою. Ясно, що нашим закордонним товаришам, пролетарським кадрам дуже скрутно. Письменник з робітників не може почати книги, бо він не має відповідних матеріяльних передумов для цього, і нам треба у світовім масштабі вирішити питання про своєрідний літфонд, про своєрідну касу допомоги. (Оплески).

Треба знайти якусь форму, яка становила б собою не тільки шукання гасел для висування письменницьких кадрів з-поміж робітників, не тільки шукання правильних організаційних засад для відповідного висування, але й знайти для цього потрібні матеріяльні передумови. Гадаю, що коли ми добре заходимо коло цього і серйозно над цим поміркуємо, то зможемо багато зробити.

Далі важливий момент, що його треба відзначити, це єдність національних загонів, що видно з нашого пленуму. Справді, наша конференція відбувається під

знаком войовничого інтернаціоналізму. У нас тут не було моментів, від яких дхнуло б націоналізмом. Це дуже багато важить для нас. Ще є один бік справи. Нам треба домогтися, щоб цей дух інтернаціональної солідарності просяк у всі наші національні організації, прямуючи до того, щоб ми в кожній країні мали по одній організації. Ми це гасло ще не можемо практично реалізувати. Ми в Америці не матимемо відразу одної організації, і нам довгенько доведеться йти такою дорогою, коли з однієї країни прийматимемо по кілька організацій, але ці загони нам доведеться консолідувати на цій основі в одну бойову пролетарську організацію.

З цього погляду цікавий виступ тов. Фурера. Він сказав, що на Україні ми маємо не одну організацію пролетарських письменників. *Я мушу зауважити, що наш світовий пролетарський літературний рух має в своїх лавах тільки одну організацію ВУСПП, яка є в очах світового пролетарського літературного руху єдиним законним і повним представником української пролетарської літератури.*

Але я гадаю, що ми маємо всі підстави, ми, які засідаємо на території Радянської України, — що нас зустріла дуже прихильно, дуже гостинно, яка оточила роботу нашої конференції якнайбільшою увагою, — що ми повинні звернутися до всіх письменників на Україні, — коли вони хочуть бути пролетарськими письменниками, то нехай вони з'єднаються навколо Міжнародного бюро пролетарських письменників і його основного загону — ВУСПП.

Ті постанови, які ми повинні ухвалити на цій конференції, мусять виконати велику роль в революційному літературному русі. Вони повинні закінчити певний етап.

Після цієї конференції почнеться справжня історія міжнародного пролетарського літературного руху, і для того, щоб ця історія була справді славною історією, для цього потрібна від усіх національних загонів і кожного учасника нашої конференції якнайбільша відданість для того, щоб перемогти труднощі, що стоять перед нами, щоб, коли з далекого соціалістичного майбутнього історик оглянеться назад і

164 побачить, як у великих боях і муках народжувалась пролетарська література, він міг сказати, що не даремно працювала наша конференція і що те діло, яке ми робимо, ми робимо як слід, по-більшовицькому. (Бурхливі оплески).

ДЕЛЕГАТИ 2-ОЇ ВСЕСВІТНЬОЇ КОНФЕРЕНЦІЇ
РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЧИТАЧАМ
„ГАРТУ“

Я. ЛІМАНОВСЬКИЙ

Другая Міжнародная Конференцыя Рэволюцыйнай Літаратуры працавала у час, калі пролетарская літаратура СССР стала вядучым атрадам усей савецкай літаратуры, калі значна узрасла рэволюцыйная пролетарская літаратура замежжа. Пролетарская літаратура СССР сваімі дасягненнямі, сваім вопытам ужо можа і павінна узбагаціць рэволюцыйную літаратуру замежжа, уплываць на апошнюю у сэнсе забяспячэння ёй пролетарскага, клясавога напрамку. Гэткая зважальная роля пролетарскай літаратуры СССР патрабуе ад яе навялічанай актыўнасці, згуртаванасці, консалідацыі сіл.

Конкрэтная абставіны клясавай барацьбы у СССР і у капіталістычных краінах, узрастаючая роля у барацьбе пролетарыяту, пролетарскай і рэволюцыйнай літаратуры ставяць задачу арганізаванага удзелу у гэтай барацьбе пролетарскай, рэволюцыйнай літаратуры, арганізаванай сувязі паміж наасобнымі яе атрадамі. Толькі праз аснаўныя атрады пролетарскай літаратуры ўключаюцца у міжнародны рэволюцыйны літаратурны фронт — савецкая літаратура, найбольш блізкая да пролетарыяту пласты яе.

Зараз ужо нема патрэбы даводзіць аб існаванні у Саюзных Рэспубліках такіх аснаўных атрадаў пролетарскай літаратуры, якія выконваюць ролю вядучых атрадаў, якія ідуць на вернаму шляху заваевы гэгэмоніі пролетарскай літаратуры. Залішне ўжо даводзіць, спрацаццы з км-небудзь аб тым, што на Украіне, напрыклад, такім аснаўным атрадам пролетарскай літаратуры зьяўляецца ВУСПП, разам з „Молодняком“,